

МВС УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

О.М. Цільмак

**ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Підручник

Одеса
ОДУВС
2017

УДК 378.12 (477)

Ц 60

Рекомендовано до друку Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № 1 від 25 вересня 2017 р.).

Автор: **Цільмак О.М.** – доктор юридичних наук, професор

Рецензенти: **Євдокімова О.О.** – доктор психологічних наук, професор; завідувач кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ;

Кудерміна О.М. – доктор психологічних наук, доцент; завідувач кафедри психології Національної академії внутрішніх справ.

Ц 60 Цільмак О.М. Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: підручник. // О.М. Цільмак. – Одеса: ОДУВС, 2017. – 124 с. – з іл.

ISBN

У підручнику «Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу» послідовно викладено основні різновиди компетентності викладача ВНЗ та зміст їх детермінуючих складових, тобто професійно важливих: знань, умінь, навичок, звичок, якостей, здібностей, мотивації, світогляду, професійно-психологічної готовності та досвіду.

Підручник підготовлений для вивчення та практичного опанування аспірантами теоретичного матеріалу з навчальної дисципліни «Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу». Він буде корисним аспірантам, педагогічним та науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів.

УДК 378.12 (477)

© Ц 60

ISBN

© Цільмак О.М, 2017

ЗМІСТ

Передмова	6
Глава 1. Загальнотеоретичні основи теорії компетентності	
1.1. Загальнонаукові визначення дефініції «компетентність»	10
1.2. Ключові компетентності та їх типи	14
1.3. Класифікація компетентності	19
1.4. Складові, які детермінують педагогічну компетентність	31
Тестові завдання	35
Питання для самоконтролю	35
Перелік тем науково-дослідних робіт	36
Список використаної та рекомендованої літератури	36
Глава 2. Зміст складових різновидів особистісної ключової компетентності	
2.1. Зміст складових аутопсихологічної компетентності	42
2.2. Зміст складових загальнокультурної компетентності	46
2.3. Зміст складових здоров'язберігаючої компетентності	49
Тестові завдання	53
Питання для самоконтролю	53
Перелік тем науково-дослідних робіт	53
Список використаної та рекомендованої літератури	53
Глава 3. Зміст складових різновидів соціальної ключової компетентності	
3.1. Зміст складових психологічної компетентності	56
3.2. Зміст складових комунікативної компетентності	61
3.3. Зміст складових управлінської компетентності	66
3.4. Зміст складових конфліктологічної компетентності	70
Тестові завдання	74
Питання для самоконтролю	74
Перелік тем науково-дослідних робіт	75
Список використаної та рекомендованої літератури	75
Глава 4. Зміст складових провідних різновидів педагогічної компетентності	
4.1. Зміст складових навчальної компетентності	78
4.2. Зміст складових методичної компетентності	82
4.3. Зміст складових організаційної компетентності	85
4.4. Зміст складових наукової компетентності	88
Тестові завдання	93

Питання для самоконтролю	94
Перелік тем науково-дослідних робіт	94
Список використаної та рекомендованої літератури	94
Глава 5. Зміст складових допоміжних різновидів педагогічної компетентності	
5.1. Зміст складових інформаційно-технологічної компетентності	97
5.2. Зміст складових творчої компетентності	101
5.3. Зміст складових екологічної компетентності	103
Тестові завдання	106
Питання для самоконтролю	106
Перелік тем науково-дослідних робіт	107
Список використаної та рекомендованої літератури	107
Післямова	108
Термінологічний словник	110
Алфавітно-предметний покажчик	115
Бібліографічний список	116

CONTENT

Introduction	6
Chapter 1. General theory fundaments of competence theory	
1.1. General theory determination of definition «competency»	10
1.2. Key competencies and their types	14
1.3. Classification of competence	19
1.4. The components, that determinate pedagogic competence	31
Test tasks	35
Questions for self-control	35
The list of topics for research projects	36
The list of used and recommended literature	36
Chapter 2. The content of personal key competence variety components	
2.1. The content of autopsychological competence components	42
2.2. The content of general-culture competence	46
2.3. The content of health-saved competence	49
Test tasks	53
Questions for self-control	53
The list of topics for research projects	53
The list of used and recommended literature	53

Chapter 3. The content of social key competence variety components

3.1.	The content of psychological competence components	56
3.2.	The content of communicative competence components	61
3.3.	The content of managerial competence components	66
3.4.	The content of disputed competence components	70
	Test tasks	74
	Questions for self-control	74
	The list of topics for research projects	75
	The list of used and recommended literature	75

Chapter 4. The content of pedagogic competence principal varieties

4.1.	The content of educational competence components	78
4.2.	The content of methodical competence components	82
4.3.	The content of organization competence components	85
4.4.	The content of scientific competence components	88
	Test tasks	93
	Questions for self-control	94
	The list of topics for research projects	94
	The list of used and recommended literature	94

Chapter 5. The content of pedagogic competence auxiliary varieties

5.1.	The content of informational-technologic competence components	97
5.2.	The content of creative competence components	101
5.3.	The content of ecological competence components	103
	Test tasks	106
	Questions for self-control	106
	The list of topics for research projects	107
	The list of used and recommended literature	107

Afterword 108

Dictionary of terms 110

Alphabetical subject index 115

Bibliographic list 116

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі реформування української системи вищої освіти відбувається переорієнтування усіх вищих навчальних закладів (надалі – ВНЗ) на компетентніснозорієнтований підхід.

Метою компетентніснозорієнтованого підходу є розвиток та формування в осіб, які навчаються, певних типів, видів і підвидів компетентностей шляхом комплексного засвоєння необхідних знань і способів практичної діяльності.

Враховуючи специфіку підготовки аспірантів, йдеться про розвиток і формування у них професійно-психологічної готовності, здатності та спроможності ефективно, продуктивно, компетентно та кваліфіковано виконувати педагогічні функції на основі набутих ними знань, умінь, навичок та практичного досвіду.

На відміну від традиційного для педагогіки прагнення обмежитися формуванням у аспірантів знань, умінь та навичок, компетентністний підхід у системі освіти має інноваційний характер. Його головною ідеєю є підсилення практичної орієнтації освіти.

Проблемами впровадження компетентнісного підходу в освіту займалися Л.І. Анциферова, Г.О. Балл, Н.М. Бібік, І.А. Зімняя, І.А. Зязюн, Є. А. Клімов, Н.В. Кузьміна, О.О. Реан, В. Хутмакер, А.В. Хуторський та ін.

Слід зазначити, що підготовка фахівців групи професій типу «людина-людина» повинна ґрунтуватися на особистісно-соціально-діяльнісному компетентністному підході до навчання (О.В. Барабанщиков, Л.Ф. Железняк, Ф.Є. Кравцов, В.Є. Кульчицкий, Н.Ф. Феденко, О.М. Цільмак). Професія «педагог» належить до групи «людина-людина», й тому також повинна ґрунтуватися на особистісно-соціально-діяльнісному компетентністному підході до навчання.

Особистісний компонент цього підходу зорієнтований на особу, що навчається, на врахування її інтересів, рівня розвитку знань і умінь, індивідуально-психологічних властивостей, він спрямовує навчальний процес на розвиток та саморозвиток особистості.

Діяльнісний компонент ґрунтується на визнанні діяльності

основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Він спрямований на таку організацію діяльності аспіранта, яка переводить його в позицію суб'єкта пізнання, праці та спілкування, що, у свою чергу, передбачає вироблення умінь, визначаючи мету, планувати діяльність, організовувати, виконувати, регулювати, контролювати, аналізувати й оцінювати її результати.

Соціальний компонент ґрунтується на особистісно-професійній взаємодії особи із соціальним середовищем. Він є адекватним для освітньої моделі підготовки, оскільки доповнюється нормативними правилами та нормами різноманітної соціальної взаємодії («людина - людина», «людина – соціум», «людина - група», «людина - колектив» тощо).

Особистісно-соціально-діяльнісний компетентнісний підхід в освіті сприяє зміщенню акценту з процесу навчання на його результат у практично-діяльнісному вимірі. Цей підхід дозволяє оцінювати тих, хто навчається, не за обсягом набутих нормативно визначених знань, умінь і навичок, а за їх здатністю застосовувати знання та уміння для успішних професійних дій у конкретних ситуаціях. Це підвищує конкурентоспроможності фахівців, їх відповідність реальним запитам швидкозмінного ринку праці, формує потенціал для успішної адаптації як до майбутньої професії, так і функціонування у соціокультурному просторі.

На сьогодні існує дуже багато спірних моментів у теорії компетентності. Так, наприклад, стосовно змісту дефініцій «компетентність» та «компетенція», складових, які детермінують той чи інший різновид компетентності, опису цих складових. Деякі автори, описуючи зміст «знань», використовують термін «уміння», при описі «умінь» – термін «навичка» та «знання»; при описі професійно важливих якостей використовують терміни «знати», «уміти», «здібність». Деякі вчені під час систематизації різновидів компетентності допускають логічні помилки, так, наприклад, до психологічної компетентності відносять: комунікативну, управлінську, конфліктологічну, індивідуально-психологічну та ін. Тому, теорія компетентності потребує удосконалення та уточнення її основних положень.

Підручник «Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу» підготовлений у відповідності до навчальної програми підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктор

філософії. Він складається з п'яти глав, у яких викладено зміст складових різноманітних різновидів компетентності через структурний опис змісту професійно важливих знань, умінь, навичок, звичок, якостей, здібностей, мотивації, світогляду, професійно-психологічної готовності та досвіду, які детермінують певний різновид компетентності викладача вищого навчального закладу (надалі – ВНЗ).

Перша глава «Загальнотеоретичні основи теорії компетентності» розкриває зміст дефініції «компетентність», типи ключових компетентностей, класифікацію компетентності та складові, які детермінують компетентність.

Друга глава «Зміст складових різновидів особистісної ключової компетентності» розкриває основний зміст складових, які детермінують аутопсихологічну, загальнокультурну та здоров'язберігаючу компетентності викладача ВНЗ.

Третя глава «Зміст складових різновидів соціальної ключової компетентності» розкриває основний зміст складових, які детермінують психологічну, комунікативну, управлінську та конфліктологічну компетентності.

Четверта глава «Зміст складових провідних різновидів педагогічної компетентності» присвячена розкриттю основних положень змісту складових, які детермінують навчальну, методичну, організаційну та наукову компетентності.

П'ята глава «Зміст складових допоміжних різновидів педагогічної компетентності» розкриває основний зміст складових, які детермінують інформаційно-технологічну, творчу та екологічну компетентності.

Підручник призначений для практичного опанування аспірантами навчального матеріалу з навчальної дисципліни «Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу». Матеріал підручника дозволить сформувати у аспірантів практичні уявлення щодо компетентнісного профілю викладача ВНЗ.

Підручник «Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу» буде корисним здобувачам освітньо-наукового рівня доктор філософії, педагогічним та науково-педагогічним працівникам ВНЗ.

ГЛАВА 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ГЛАВА 1.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1.1. Загальнонаукові визначення дефініції «компетентність»

Центральним пунктом професіогенезу особистості слід вважати феномен компетентності. Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентностей як «здатність застосовувати знання й уміння» (Eurydice, 2002), що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосовуваних у повсякденні (Rychen & Tiana, 2004). На міжнародній конференції (Норвегія, 2004 р.) за участю ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії (Департаменту технічної освіти та професійної підготовки), дійшли згоди щодо трактування поняття компетентності як «здатності застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей та від умінь до знань» [1].

На симпозіумі в Берні (1996 рік) в узагальнюючій доповіді В. Хутмахера [491] (Walo Hutmacher) «Ключові компетенції для Європи» (Key Competencies for Europe) було зазначено, що «...саме поняття компетенція, входячи в низку таких понять як уміння, компетентність, здатність, майстерність, дотепер змістовно не визначене». Слід наголосити, що існує велика кількість трактувань понять «компетентний», «компетентність», «компетенція».

Так, С.Є. Шишов [2, 3] «компетенцію» розглядає як здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань, а «компетентність» передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань.

Л.Н. Боголюбов [6], В.С. Ледньов, М.Д. Нікандров і М.В. Рижаков [7] підкреслюють саме практичну спрямованість компетенцій: «...компетенція є сферою відносин, існуючих між знанням і дією в

людській практиці» [7], а «...компетентністний підхід передбачає значне посилення практичної спрямованості освіти» [146].

В.С. Ледньов зі співавторами [7] зазначають, що термін «компетенція» використовується замість термінів знання, уміння, навички тощо. Ця ж позиція – не розмежовувати поняття компетенція та компетентність – характерна й для більшості закордонних дослідників цієї проблеми.

В.В Краєвський, А.В. Хуторський [8] розрізняють терміни «компетентність» і «компетенція», пояснюючи, що «компетенція» в перекладі з латинської «competent» означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній.

Отже, під компетентністю вчені різних країн світу розуміють:

- здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії (експерти програми “DeSeCo”) [9];

- багатогранне утворення з елементами когнітивного, експресивного і інтерактивного характеру; це складна єдина система внутрішніх психологічних складових і властивостей спеціаліста, що включають у себе знання та вміння. Компетентність включає в себе такі характеристики як інтегральна відповідність особистості завданням, що вирішуються; результативність і успіх у проблемних ситуаціях (Ю.М. Жуков, Л.А. Петровська, П.В. Растенніков) [10];

- характеристику особистості, сутність якої – володіння знаннями, які дають можливість робити висновки про що-небудь, висловлювати власну авторитетну думку, освіченість, авторитетність у певній галузі (А.О. Деркач) [11];

- рівень умінь особистості, що відбиває ступінь відповідності визначеної компетенції і що дозволяє діяти конструктивно в соціальних умовах, які змінюються (В.А. Дьомін) [12];

- загальну здатність і готовність особистості до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які придбані завдяки навчанню, орієнтовані на самостійну участь особистості в навчально-

пізнавальному процесі, а також спрямовані на її успішне включення в трудову діяльність (С.С. Шишов, І.М. Агапов) [13];

- можливість установлення зв'язку між знаннями й ситуацією як здатність знайти, виявити знання й дію (процедуру), які можна застосувати для вирішення проблеми (соціальної ситуації) (Дж. Равен) [14];

- підхід до знання як інструменту вирішення життєвих проблем, прийняття ефективних рішень у різних сферах життєдіяльності людини (Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен) [15];

- якість особистості, яка набула освіти певного рівня, що виявляється в готовності на її основі до успішної діяльності з урахуванням соціальної значущості та соціальних ризиків, які можуть бути пов'язані з даною діяльністю (Ю.Г. Татур) [16];

- володіння знаннями й уміннями, що дозволяють висловлювати професійно грамотні судження, оцінки, думки (В.С. Безрукова) [17];

- спеціально структурована (організована) сукупність знань, умінь, навичок і ставлень, які їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і вирішувати, незалежно від контексту (від ситуації), проблеми, характерні для певної сфери діяльності (О.І. Пометун) [18], тощо.

У тлумачному словнику С.І. Ожегова термін «компетентний» трактується як «... знаючий, обізнаний, авторитетний у будь-якій галузі» [19].

Отже, **компетенція** – це:

- 1) добра обізнаність із чим-небудь;
- 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи.

Компетентний – це той, хто:

- 1) має достатні знання в якійсь галузі, який із чимось добре обізнаний, тямущий; який посилається на знання, кваліфікований;
- 2) має певні повноваження, повноправний, повновладний [20].

Останні два визначення застосовуються в галузі трудового права, характеризуючи права та обов'язки працівника.

Отже, поняття «компетентність» за своїм визначенням охоплює такі психологічні явища як здібність, здатність, спроможність, якість особистості, які мають потенційний характер, тобто виявляються, актуалізуються під впливом певних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища та зумовлюють успішність життєдіяльності людини в усіх її проявах.

На думку Л.Г. Карпової [21], тлумачення терміна «компетентність» має як широкий, так і вузький зміст. У широкому сенсі компетентність розуміється як ступінь зрілості людини, що припускає певний рівень психічного розвитку особистості (навченість і вихованість) та дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві. У вузькому сенсі компетентність розглядається як діяльнісна характеристика, тобто ступінь включення людини в діяльність, що передбачає ціннісне ставлення до останньої.

У сучасному науково-педагогічному обігу терміни «компетентність» і «компетенція» вживають;

- по-перше, як синоніми;
- по-друге, компетенції розглядаються як складові компетентності;
- по-третє, компетентність – це здатність до діяльності, а компетенція – коло повноважень певної особи.

А.В. Хуторський [22] вважає, що компетенції – це складні узагальнені способи діяльності, які опановують під час навчання, а компетентність є результатом набуття компетенцій.

Визначенню компетентності як загальної здатності, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, здобутих завдяки навчання, були присвячені також праці: А.Л. Андрєєва, В.А. Болотова, В.В. Серікова, С. Бондара, Є.В. Бондаревської, С.В. Кульневича, П.П. Борисова, Н. Браташ, Г.Ю. Войтко та ін.

Слід підкреслити, що необхідно чітко розрізнати поняття «компетенція», «компетентний», «компетентність», «компетентності», отже [4]:

- *компетенція* – це коло повноважень будь-якої організації, установи чи коло функціональних обов’язків фахівця;
- *компетентний* – це той, хто здатний високопрофесійно діяти;
- *компетентності* – це певні конструкти, що визначають спрямованість компетентної особистості;
- *компетентність* – це здатність особистості кваліфіковано виконувати певний різновид діяльності.

Таким чином, слід чітко розмежовувати поняття «компетенція» та «компетентність», оскільки це за змістовним значенням це зовсім різні дефініції. Й тому, у теорії компетентності слід уживати термін «компетентність» та похідні від цієї дефініції терміни.

1.2. Ключові компетентності та їх типи

У багатьох європейських країнах сьогодні внесено зміни до навчальних програм, щоб основні результати навчання сприяли формуванню у осіб, які навчаються, необхідних компетентностей. Більшість науковців вказують на необхідність визначити, відібрати та ґрунтовно ідентифікувати обмежений набір компетентностей, які є найважливішими, ключовими. Отже, ключові (найвагоміші та найбільш інтегровані) компетентності характеризують як такі, що:

- сприяють досягненню успіхів у житті;
- сприяють підвищенню якості функціонування суспільних інститутів;
- відповідають найважливішим сферам життя.

На думку експертів європейських країн, створення умов для набуття необхідних компетентностей протягом всього життя сприятиме:

- продуктивності та конкурентоспроможності людини на ринку праці;
- скороченню безробіття завдяки розвитку гнучкої (адаптивної) та кваліфікованої робочої сили;
- розвитку середовища для інноваційних перетворень в умовах глобальної конкуренції [23].

Під поняттям «компетентністний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містить знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [23].

Упровадження ключових компетентностей у зміст освіти та запровадження їх критеріїв у систему моніторингу якості освіти в європейських країнах відбувається поступово, супроводжується широким обговоренням та розробкою ґрунтовного науково-дидактичного інструментарію. Оскільки поняття ключових компетентностей досить багатогранне, його визначення й трактування постійно є предметом дискусій [23].

На симпозиумі в 1996 р. в Берні (Hutmacher Walo. Key competencies for Europe//Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996.) за програмою Ради Європи було порушене питання про те, що для реформи освіти істотним є визначення ключових компетенцій (key competencies), яких повинні набути ті, хто навчається, як для успішної роботи, так і для отримання вищої освіти.

У доповіді В. Хутмахера [24] зазначається, що є різні підходи до того, що визначено як основні (key) компетенції. Їх може бути всього дві – вміння писати й думати (scriptural thought (writing) i rational thought), або сім: навчатися (learning); досліджувати (searching); думати (thinking); спілкуватися (communicating); взаємодіяти (cooperating); уміти робити справу й доводити її до кінця (getting things done); адаптуватися до себе, приймати себе (adopting oneself).

Він виділяє такі ключові компетенції, якими «повинні володіти молоді європейці» [25]:

- політичні й соціальні компетенції;
- компетенції, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві;
- компетенції, що стосуються володіння (mastery) усною й письмовою комунікаціями;
- компетенції, що пов'язані зі зростанням інформатизації суспільства;
- здатність учитися протягом життя.

Отже, ключові компетенції визначають адекватний прояв соціального життя людини в сучасному суспільстві. За своєю суттю вони є соціальними, відображаючи особливості взаємодії, спілкування, застосування інформаційних технологій. При цьому цікаво зазначити, що поряд з поняттям «компетентність», а іноді й як його синонім, вживається «базова навичка». Один з учасників проекту ДЕЛФІ Б. Оскарссон [26] наводить перелік базових навичок, які змістовно, а іноді й безпосередньо за текстом, можуть інтерпретуватися як компетентності.

Таким чином, поняття ключових компетентностей (OECD) застосовується для позначення таких, що дають можливість особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у поліпшення якості суспільства та сприяють особистому успіху, що може бути застосовано до багатьох життєвих сфер [27]. Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які слід деталізувати в комплексі знань, умінь,

навичок, цінностей та ставлень за навчальними галузями й життєвими сферами особистості [23].

Таким чином, ключові компетентності відзначаються такими основоположними характеристиками як наявність особистісних смислів, мотивація, здатність і готовність до діяльності, здатність, ціннісна зорієнтованість, ставлення; знання, уміння, навички; процесуальність, результативність, рефлексивність, розвиток, системність, інтегрованість.

Організація економічного співробітництва та розвитку (надалі – ОЕСР) [28] класифікує ключові компетентності, які визначають компетентнісну модель молоді особистості, на три категорії, що передбачають «автономну дію», «інтерактивне використання засобів» та «вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах», наголошуючи на тому, що поділ є умовним, і що кожна з ключових компетентностей містить такі аспекти як мотивація, ціннісні орієнтації та емоційний досвід. Найбільш розробленим на міжнародному рівні є підхід до оцінювання рівня компетентностей молоді, що належить до категорії «інтерактивне використання засобів», – йдеться про вимірювання функціональної грамотності (під якою розуміється здатність чітко та кваліфіковано виконувати професійні функції) як невіддільного складника компетентнісної моделі молоді особистості.

Ключові компетентності у шкільній освіті Росії розглянуто в працях А.В. Хуторського, І.А. Зимньої, А.К. Маркової, С.Є. Шишова та ін. Зокрема, І.А. Зимня [29] окреслила зміст і типи ключових компетентностей за трьома ознаками (підставами):

- за суб'єктом – здоров'язберігаюча, ціннісно-смислової зорієнтованості у світі, інтеграції, громадянськості, самовдосконалення;
- за суб'єктно-суб'єктною взаємодією – суспільної взаємодії, спілкування (комунікативна);
- за діяльністю – пізнавальної діяльності, (практичної) діяльності, інформаційних технологій.

У працях А.В. Хуторського [22] зазначено сім ключових компетентностей: ціннісно-смислова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, особистісного розвитку. На його думку, введення ключових компетентностей у нормативний і практичний складники освіти дає

можливість усунути суперечності між засвоєнням учнями теоретичних знань та їх використанням для вирішення конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій.

С.Є. Шишов і В.А. Кальней [30] у структурі ключових компетентностей виділяють п'ять елементів:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що ґрунтується на способах здобуття знань із різних джерел інформації, зокрема й пізнавальних;

- компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (зокрема, уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах та етиці трудових взаємовідносин, навички самоорганізації);

- компетентність у побутовій сфері;

- компетентність у культурно-дозвільній сфері.

Серед ключових компетентностей О.В. Овчарук [23] виокремлює:

- соціальні компетентності (пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості);

- мотиваційні компетентності (пов'язані з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості);

- функціональні компетентності (пов'язані зі сферою знань, умінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом).

У результаті роботи семінару Міністерства освіти і науки України та Проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному» (Київ, 1994 р.) було зазначено, що ключові компетентності – це багатовимірне утворення, що належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, що дають можливість ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у розвиток якості суспільства та особистого успіху, що можуть бути застосовані в багатьох сферах життя. Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які мають бути деталізовані в комплексі знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень за навчальними галузями та життєвими сферами особистості. Ключові компетентності за своїм характером є наскрізними і їх слід досягати у процесі навчання через усі, без винятку, предмети та виховні заходи [31].

Науковцями визначена досить велика кількість класифікацій ключових компетентностей, що свідчить про достатньо широку розробленість питання. Однак, різні критерії класифікації ключових

компетентностей, відмінності в їх переліку й змісті свідчать, що для вищих навчальних закладів (надалі – ВНЗ) необхідно розробити та упровадити уніфіковані ключові компетентності за напрямом підготовки та спеціалізації.

Проблема відбору базових (ключових, універсальних) компетентностей є одним із важливих завдань оновлення змісту освіти. На думку А.В. Хуторського, усі ключові компетентності мають наступні характерні ознаки. [22]

1. Ключові компетентності багатофункціональні. Компетентності належать до ключових, якщо їх наявність дозволяє вирішувати різні проблеми в повсякденному, професійному або соціальному житті.

2. Ключові компетентності надпредметні і міждисциплінарні, вони застосовні в різних ситуаціях: на роботі, у сім'ї, школі, політичній сфері та ін.

3. Ключові компетентності вимагають значного інтелектуального розвитку: абстрактного й критичного мислення, саморефлексії, визначення своєї власної позиції, самооцінки.

4. Ключові компетентності багатомірні, тобто вони включають різні розумові процеси і вміння.

Загальнонаціональна дискусія серед науковців та педагогів щодо компетентнісного підходу в освіті та видів ключових компетентностей триває, оскільки розвиток суспільства, технологій, культури є нескінченним процесом, який змушує постійно переглядати принципи підготовки дітей до життя, їх входження у світ дорослих.

Ключова компетентність – це суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, звичок тощо, який має особистісно-соціально-діяльнісний характер [4].

Існує потреба системного узагальнення та класифікації компетентностей. Ключову компетентність слід класифікувати за типами (з грецької – *typos* – відбиток, форма, зразок), до складу яких входитимуть певні види та підвиди компетентностей.

Серед *ключових компетентностей* необхідно виокремити такі типи[4]:

- *особистісну* (яка пов'язана з внутрішнім світом людини, її світоглядом, потребами, переконаннями, мотивацією, інтересами, схильностями, індивідуально-психологічними особливостями тощо);

- *соціальну* (яка пов'язана з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості, її взаємодією із соціальним середовищем тощо);

- *діяльнісну* (що пов'язана з провідною діяльністю особи – гра, навчання, трудова, професійна, наукова діяльність тощо).

Також слід зауважити, що ці типи ключових компетентностей взаємопов'язані між собою та взаємодоповнюють один одного, вони є базовими. Зазначені ключові компетентності відбивають предметно-діяльнісний зміст вищої освіти і мають забезпечити якісне та комплексне досягнення її цілей.

Таким чином, спрямування освіти на компетентнісний підхід посприяє розвитку здатності людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно вирішувати відповідні професійні та життєві завдання та проблеми. Ключові компетентності є інтегральними базовими характеристиками якості навчання особистості та пов'язані з їх здатністю цілеспрямованого осмисленого застосування комплексу знань, умінь, навичок, ставлень щодо певного міждисциплінарного кола проблем. Ключову компетентність слід розглядати через такі типи: особистісну, соціальну та діяльнісну.

1.3. Класифікація компетентності

До структури ключових компетентностей входять певні види та підвиди компетентностей. У праці Дж. Равена «Компетентність у сучасному суспільстві» (1984), зазначається, що компетентність «складається з великої кількості компонентів, які відносно незалежні один від одного», «...деякі компоненти належать скоріше до когнітивної сфери, а інші – до емоційної», «...ці компоненти можуть замінювати один одного як складові ефективної поведінки» [14]. При цьому, як підкреслює Дж. Равен, «види компетентності» – суть «мотивованих здатностей» [14].

Для різних видів діяльності наковці виділяють різні види компетентності. Так, наприклад:

– Н.В. Кузьміна (1990) виділяє аутопсихологічну, диференційно-психологічну, соціально-психологічну, методичну, спеціальну, професійну;

– А.В. Хуторський (2002) – ціннісно-змістовну, загальнокультурну, комунікативну, навчально-пізнавальну, інформаційну, соціально-професійну;

– І.Г. Єрмаков (2003) – життєву;

– К.М. Скала (2003) – самовиховання та саморефлексії, здатності до соціального діагнозу, організаційну, управлінську, здатність працювати в команді, комунікативну, інформаційну;

– І.О. Зимня (2003) – збереження здоров'я, ціннісно-змістовну, саморозвитку та самовдосконалення; інтеграції знань, громадянську, соціальної взаємодії; комунікативну, інформаційно-технологічну, предметно-діяльнісну, пізнавальну;

– А.О. Деркач, В.Г. Зазикін (2003) – аутопсихологічну, рефлексивну, соціально-психологічну, соціально-перцептивну, конфліктологічну, комунікативну, професійну, психолого-педагогічну компетентність;

– І.Г. Єрмаков (2005) – методологічну, аутопсихологічну, соціально-психологічну, соціальну, громадянську, комунікативну, компетентність у спільній творчості, інформаційну, рефлексивну, професійну;

– Л.В. Абдаліна (2008) – психологічну, рефлексивно-комунікативну, методичну, організаційну, дослідницьку, акмеологічну та ін.

Очевидним недоліком існуючих дотепер наукових поглядів на види компетентностей є відсутність системності, що робить ці типологічні підходи:

- неструктурованими, тобто побудованими без певного модельного алгоритму;

- обмеженими потребами початкової та середньої школи, що видно з предметної орієнтації назв, взаємозв'язками, певною ступеневою ієрархією (або ступеневим рядом) й набуваються через засвоєння відповідних освітніх предметів;

- зорієнтованими на майбутні професії студентів деяких ВНЗ (педагогічних, технічних, юридичних, гуманітарних та ін.);

- упорядкованими з урахуванням наявного фаху й спеціальності (вчитель, педагог, оперуповноважений, слідчий та ін.);

- на підставі виду провідної діяльності тощо.

У деяких наукових працях має місце понятійна плутанина при визначенні видів компетентностей. Наприклад, Н.Т. Волков виділяє

такі види компетентності як: професійна, соціальна, особистісна, індивідуальна. Однак є незрозумілим, чому він відокремлює «індивідуальну» компетентність від «особистісної». Також у виділених І.Г. Єрмаковим видах компетентностей види «соціально-психологічна» та «соціальна» дуже схожі за своєю суттю, тому коректніше було б визначити психологічну та соціальну окремо.

Компетентності можна систематизувати за типами, видами та підвидами. Ключові компетентності утворюють взаємопов'язані, взаємодоповнюючі типи, що віддзеркалюють предметно-діяльнісний зміст фахової підготовки та забезпечують якісне досягнення її цілей. Окремі типи ключових компетентностей утворюються специфічними видами та підвидами.

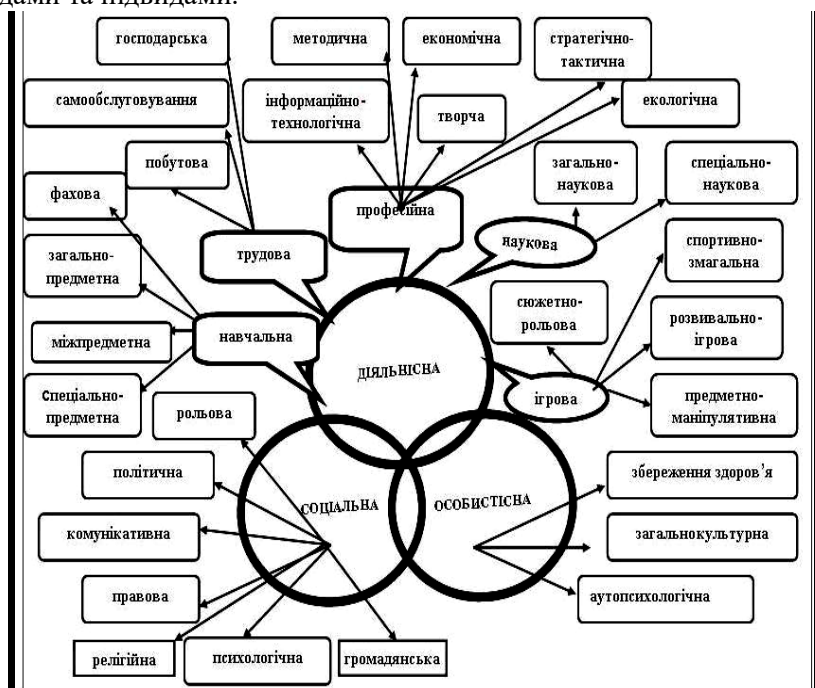

Рис. 1. Типи, види та підвиди компетентностей

Як зазначалося у підрозділі 1.3 до *ключових компетентностей* слід віднести: *особистісну, соціальну та діяльнісну* [4]. До складу *особистісної* ключової компетентності входять такі види як: аутопсихологічна, загальнокультурна, збереження здоров'я; до

соціальної – психологічна, комунікативна, політична, правова, рольова, конфліктологічна, педагогічна; до діяльній – ігрова, навчальна, трудова, професійна, наукова (див. рис. 1) [4].

Розглянемо їх більш детально. Так, до **ключової особистісної компетентності належать такі види компетентностей** [4]:

1. **Аутопсихологічна компетентність** – це здатність особи до пізнання себе (свого образу «Я») шляхом самостереження, самодіагностики, адекватної самооцінки та самоусвідомлення. Слід виділити такі підвиди аутопсихологічної компетентності [4]:

* *інтрапсихічну* (лат. «intra» – у середині + грецьк. «psyche» – душа);

* *інтраперцептивну* (лат. «intra» – у середині + лат. «perception» – уявлення, сприйняття).

2. **Загальнокультурна компетентність** – здатність особистості дотримуватися певних загальноприйнятих правил культури поведінки.

На думку С.Г. Литвинової [32], загальнокультурна компетентність стосується культури особистості в усіх її аспектах. Вона передбачає знання вітчизняної та світової культурної спадщини, володіння культурою міжособистісних стосунків, дотримання принципів толерантності.

3. **Здоров'язберігаюча** – це здатність особистості до дотримання засад здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності.

На думку І.А. Зимньої [29], до здоров'язберігаючої компетентності належать: знання і дотримання норм здорового способу життя, правил особистої гігієни; знання небезпеки куріння, алкоголізму, наркоманії, СНІДУ; фізична культура людини, свобода і відповідальність за вибір способу життя.

До складу соціальної ключової компетентності входять такі компетентності [4]:

1. **Комунікативна компетентність** – це здатність особи встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми на основі сукупності знань та вмінь, що забезпечують ефективний плин комунікативного процесу.

Вона складається з трьох головних підвидів – мовленнєвої, мовної та соціокультурної. До мовленнєвої належать: аудіювання, мовлення, читання та письмо; до мовної – лексична, граматична, фонологічна та

орфографічна, а до соціокультурної – країнознавча та лінгвокраїнознавча [33].

Комунікативна компетентність, на думку Ю.М. Жукова, Л.О. Петровської, П.В. Растяннікова [33], - це здібність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми, що включають у себе деяку сукупність відомих умінь, які забезпечують ефективне протікання комунікативного процесу.

2. **Правова компетентність** – це здатність особи до правої поведінки та діяльності. Правова компетентність визначається правовою культурою особистості, її правовою свідомістю, усвідомленістю та відповідальністю, тобто це усвідомлена потреба особи в дотриманні вимог законів, визнанні рівності всіх людей, повазі до свободи, відкритості.

Питаннями правової компетентності займалися такі вчені як: Є.В. Аграновський, С.С. Алексєєв, Г.В. Атаманчук, Є.О. Зорченко, І.В. Кархалєв, Б.М. Лазарєв, Г.В. Мальцев, Д.М. Овсянко, А.Р. Ратінов, В.А. Щегорцова та ін.

3. **Політична компетентність** – це здатність особи співвідносити свої інтереси з інтересами суспільства; усвідомлення державної політики, її прийняття або неприйняття, знання символів держави (герб, прапор, гімн), націленість на вдосконалення і розвиток суспільства на принципах гуманізму, свободи і демократії; досвід суспільно-корисної громадської діяльності; наявність певної життєвої позиції і внутрішньої готовності до її реалізації. Це також здатність особи брати на себе відповідальність, брати участь у функціонуванні і поліпшенні демократичних інститутів. Тобто це особистісна активність і мобільність, громадянська активність, повага до рішення більшості, піклування про справи громадян.

4. **Рольова компетентність** – це здатність особистості вирішувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою або її засобами. П.П. Гороностай виділяє такі компоненти рольової компетентності [34]:

- * рольова варіативність, тобто різноманітність репертуару психологічних ролей особистості, багатство її рольової поведінки;

- * рольова гнучкість, тобто вміння легко переходити від однієї ролі до іншої;

- * рольова глибина, тобто розвиненість глибинної структури ролей, спирання в рольовій поведінці не лише на рольові очікування

оточуючих (хоча зовсім не зважати на них неможливо – це також веде до дезадаптації), а й на такі особистісні складові як рольова ідентичність, рольова Я-концепція, рольове переживання;

* здатність до рольової децентрації та прийняття ролі інших (протилежна риса має назву рольовий егоцентризм). Уміння приймати ролі інших розглядається як основна мета соціалізації особистості в концепції Дж. Г. Міда [35]. Воно вважається досить цінною рисою людини і допомагає їй адаптуватися в соціумі, зокрема, уникати рольових конфліктів.

На його думку [35], рольова децентрація – це складне психологічне утворення, що включає низку умінь і здатностей:

* здатність до перевтілення, тобто вміння грати ролі інших (це дуже добре видно на прикладі роботи актора, власне, це основний компонент акторських здібностей);

* рольову емпатію, тобто прийняття ролі іншої людини, здатність "приміряти" її на себе, розуміти внутрішню логіку, уміння дивитися на світ очима цієї людини, із позиції її рольової Я-концепції;

* рольову рефлексію, тобто вміння оцінити себе, свою рольову поведінку зі сторони, з погляду інших осіб, здатність визначати і прогнозувати рольові очікування щодо себе.

5. Психологічна компетентність – це здатність особи ефективно застосовувати структуровану систему знань про людину як індивіда, суб'єкта праці й особистість, як у власній життєдіяльності, так і професійній або іншій взаємодії. Високий рівень психологічної компетентності забезпечує успішну діяльність і взаємодію в системах «людина - людина», «людина - колектив», «людина - більші соціальні групи». За даними Н.В.Кузьміної [36], психологічна компетентність складається з декількох взаємозалежних підструктур: соціально-перцептивної, соціально-психологічної; аутопсихологічної; психолого-педагогічної й комунікативної компетентностей.

Підвидами психологічної компетентності є [4]:

екстеропсихічна (лат. «exterior» – зовнішній, + грецьк. «psyche» – душа) компетентність;

екстероцептивна (лат. «exterior» – зовнішній, + лат. «capio» – приймати, сприймати) компетентність.

5.1. Екстеропсихічна компетентність – це здатність особи ефективно здійснювати особистісну, соціальну й професійну взаємодію, вирішувати завдання різноманітної психологічної

складності, знаходити шляхи вирішення складних, конфліктних і екстремальних ситуацій тощо.

5.2. Екстероцептивна компетентність – це здатність особи сприймати, розуміти та приймати інших людей.

До діяльнісної ключової компетентності належать такі види компетентностей [4]:

1. Ігрова компетентність – це здатність особи до певних видів ігрової діяльності на основі набутих знань щодо властивостей та особливостей предметів, суб'єктів та об'єктів, ігрових умінь і навичок. Підвидами ігрової компетентності є.

1.1. Предметно-маніпулятивна компетентність – це здатність дитини цілеспрямовано маніпулювати та пізнавати властивості предметів ігрової діяльності. Наприклад, кидати, трясти, стукати предметами тощо, що слугує основою для ознайомлення з різноманітними властивостями речей та розвитку процесів сприймання.

1.2. Сюжетно-рольова компетентність – здатність дитини грати певні соціальні, трудові та професійні ролі за допомогою суб'єктів, об'єктів та предметів ігрової діяльності. Сюжетно-рольова гра – це діяльність, в якій діти беруть на себе трудові та соціальні функції дорослих людей і в спеціально створюваних ними ігрових умовах моделюють життя дорослих і взаємини з ними.

1.3. Розвивально-ігрова компетентність – це інтелектуальна здатність дитини до ігрової діяльності з правилами (рухові, настільні, дидактичні ігри), які не передбачають певної ролі.

1.4. Спортивно-змагальна компетентність – психофізична здатність особистості до певних видів спорту на основі знань, умінь та навичок (футбол, волейбол, художня гімнастика, бокс тощо).

2. Навчальна – це здатність особи удосконалювати та застосовувати знання, уміння та навички. Підвидами навчальної компетентності є [4]:

2.1. Загальнопредметна компетентність – це здатність особи вдосконалювати, розширювати та застосовувати певні знання, уміння та навички впродовж вивчення того чи іншого предмета/освітньої галузі в усіх класах середньої школи.

Загальнопредметні компетентності визначаються для кожного предмета і розвиваються протягом усього строку його вивчення; вони відрізняються високим ступенем узагальненості та комплексності [35].

2.2. *Міжпредметна* компетентність – це здатність особи до визначення та встановлення міжпредметних логічних зв'язків на основі набутих знань, умінь та навичок.

Вона може бути представлена у вигляді «парасольки» над усім процесом навчання, саме їх часто називають «ключовими», «базовими» [35].

2.3. *Спеціальнопредметна* компетентність – це здатність особи застосовувати ті знання, уміння та навички, що набуває особа при вивченні певного предмета протягом конкретного навчального року або ступеня навчання.

Спеціальнопредметні компетентності визначаються для кожного предмета, вони розвиваються для кожного року навчання, ґрунтуючись на загальнопредметних компетентностях, і є стадіями, рівнями їх набуття [35].

2.4. *Фахова* компетентність – це здатність особи за певною спеціальністю ефективно застосовувати знання, уміння та навички.

На думку Н.В. Бахмат [37], фахова компетентність є більш інтегрованою за своєю ознакою, ніж локальні (предметні), які включають здатності, здібності, досвід, уміння, навички. Вона є комплексним утворенням, яке йде від стандартів, тому що в них закладені комплексні кваліфікаційні вміння як ті, що дійсно характеризують достатній рівень компетентності і гарантують стандартизовану якість ґрунтового середнього рівня випускника.

3. Трудова компетентність – це здатність особи до певного виду трудової діяльності.

3.1. *Компетентність у сфері самообслуговування* – це здатність особи до елементарних трудових дій із забезпечення власної життєдіяльності на основі набутих знань, умінь та навичок.

3.2. *Побутова* компетентність – це здатність особи до трудових видів діяльності, які забезпечують власний побут та її оточення.

3.3. *Господарська* компетентність – це здатність особи до трудової діяльності в господарстві (землеробство, скотарство, садівництво).

4. Професійна компетентність – це здатність особи високоефективно застосовувати сукупність набутих знань, умінь та навичок у практичній професійній діяльності.

Професійна компетентність є індивідуальною характеристикою ступеня відповідності даної особи вимогам професії. Професійна компетентність педагога означає його особисті можливості, що

дозволяють самостійно і досить ефективно вирішувати педагогічні завдання (Е.А. Леванова, В.А. Плешаков, Т.В. Пушкарьова, С.Б. Серякова).

На думку Г.А. Балла [38], професійна компетентність – це володіння системою знань, умінь і навичок, достатньою для успішного вирішення того кола трудових завдань, яке відповідає поточним і передбачуваним на найближче майбутнє функціональним обов'язкам даного працівника.

Професійна компетентність – головний когнітивний компонент підсистеми професіоналізму діяльності, сфера професійного ведення, що постійно розширюється, система знань, що дозволяє здійснювати професійну діяльність з високою продуктивністю.

Проблему формування професійної компетентності спеціалістів вивчали В.А. Адольф, Т.Г. Браже, С.В. Будаков, С.Г. Вершловський, М.А. Галагузова, О.В. Добудько, А.О. Деркач, М.К. Кабардов, І.Б. Котов, В.Ю. Кричевський, В.І. Маслов, Т.В. Новикова, Р.В. Овчарова, Г.І. Саранцев, Л.Р. Соломко, В.Ю. Стрельников, Н.В. Харитоновна, О.М. Шиян та ін.

Професійна компетентність включає в себе змістовний і процесуальний компоненти та вимагає для успішного вирішення професійних завдань у відповідних умовах постійного володіння новою інформацією та оновлення знань і вмінь.

4.1. Інформаційно-технологічна компетентність – це здатність особи застосовувати та використовувати інформаційні новітні інноваційні технології на основі набутих знань, умінь та навичок як у професійній діяльності, так і в життєдіяльності.

Н.В. Баловсяк [39] визначає інформаційну компетентність як інтегративне утворення особистості, яке віддзеркалює її здатність до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею в усіх її формах та виявленнях – як у традиційній, друкованій формі, так і в електронній формі; здатності щодо роботи з комп'ютерною технікою й телекомунікаційними технологіями та здатності щодо застосування їх у професійній діяльності та повсякденному житті.

4.2. Стратегічно-тактична компетентність – це здатність особи враховувати зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на діяльність, – планувати, розробляти, прогнозувати, координувати, керувати та вдосконалювати її на основі набутих знань, умінь та

навичок. Вона є проявом тактико-стратегічного мислення та виражається в механізмах розроблення та реалізації певних стратегій. Тобто тактика – це поточне планування загального стратегічного плану будь-якої діяльності.

4.3. *Екологічна компетентність* – це здатність особи застосовувати екологічні знання та досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей та непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на підставі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної та побутової діяльності.

На думку Л.В. Рижак [41], сьогодні конкурентоздатність фахівця визначає екологічна компетентність, яка передбачає знання про стан довкілля та рівень антропогенного тиску на нього, що створює професійна діяльність. Вона включає не лише опанування ефективними технологіями господарювання, а й узгодження професійних дій з імперативом екологічної сталості, який орієнтує на збереження, відтворення та облагородження довкілля.

4.4. *Економічна компетентність* – здатність особи раціонально використовувати матеріальні, фінансові, людські та власні ресурси на основі сукупності певних практично спрямованих знань.

О.Л. Ануфрієва розуміє під економічною компетентністю сукупність економічних знань та практичних умінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності.

В.І. Завгивий вважає, що економічна компетентність – це сукупність економічних знань та практичних умінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності.

4.5. *Творча компетентність* – це здатність особи вирішувати різноманітні завдання нетрадиційним шляхом. Підвидами творчої компетентності є [4]:

4.5.1. Творча компетентність у сфері професійної діяльності – здатність особи до вирішення професійних завдань нетрадиційним шляхом.

4.5.2. Творча компетентність у сфері мистецтва – це здатність особи до створення творів мистецтва (скульптор, художник, поет, письменник, актор тощо).

4.5.3. Творча компетентність у сфері науки та техніки – це здатність особи до створення новітніх інноваційних технологій.

Що стосується безпосередньо професійної діяльності викладача ВНЗ, то хотілося би наголосити, що **педагогічна компетентність** належить до діяльнісної ключової компетентності.

Педагогічна компетентність – це здатність особи грамотно, раціонально, продуктивно та ефективно здійснювати педагогічну діяльність.

У Законі України «Про вищу освіту» чітко визначені чотири напрями діяльності науково-педагогічного складу ВНЗ – навчальний, методичний, організаційний, науковий. Й тому, **провідними підвидами педагогічної компетентності викладача ВНЗ є** (див. рис. 2):

1. **Навчальна компетентність** – це здатність викладача навчати інших, тобто передавати власні знання, формувати уміння та навички у студентів (курсантів, слухачів).

2. **Методична компетентність** – це здатність викладача структурно та ефективно застосовувати різноманітні методи та прийоми під час педагогічного процесу.

Компонентами методичної компетентності є мобільність знань (постійне відновлення знань для успішного вирішення завдань), гнучкість застосування методів (застосування того або іншого методу залежно від умов), критичність мислення, відповідальність за дії.

Методична компетентність, на думку В.П. Пугачова [40], означає здатність особистості до системного мислення, правильного сприйняття й інтерпретації будь-якої інформації, структурування проблем, уміння відрізняти головне від другорядного, бачити загальний стан справ.

3. **Організаційна компетентність** – це здатність викладача організовувати власну педагогічну діяльність та навчальну й позанавчальну діяльність студентів (курсантів, слухачів).

4. **Наукова компетентність** – це здатність викладача досліджувати, аналізувати, систематизувати, уточнювати, визначати, описувати та упроваджувати наукові винаходи на основі глибоких удосконалених знань, умінь та навичок.

До підвидів наукової компетентності належать:

а) **загальнонаукова** – це дослідницька здатність особи за допомогою аналізу і узагальнення, класифікації, оцінювання, системного та

порівняльного аналізу отримувати необхідну інформацію щодо наукових винаходів та прогнозувати можливості їх застосування;

б) *спеціальнонаукова* – це здатність особи за допомогою загально- та спеціальнонаукових методів (історичного, порівняльного, логічного, абстрагування, аналітичного, статистичного, соціологічного, моделювання, графічного, системного аналізу тощо) здійснювати наукове дослідження в певній галузі науки, за певною спеціальністю.

Зазначені провідні підвиди педагогічної компетентності доповнюються та обумовлюються такими допоміжними різновидами як: інформаційно-технологічною, екологічною та творчою компетентністю (див. рис. 2).

Рис. 2. Провідні та допоміжні різновиди педагогічної компетентності

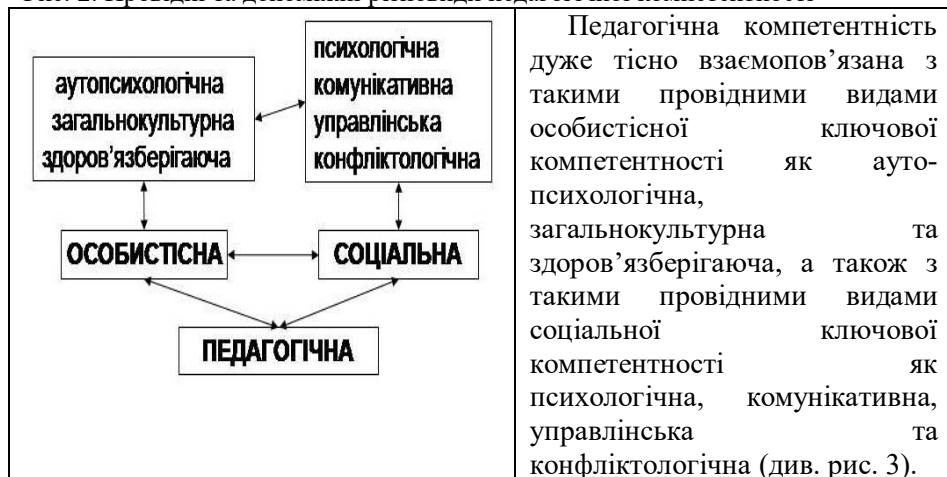

Рис. 3. Взаємозв'язок педагогічної компетентності з іншими типами та видами компетентності

Педагогічну компетентність слід розглядати тільки у комплексі та взаємозв'язку з іншими типами, видами та підвидами компетентностей. Й тому у наступних главах підручника ми розглянемо кожен з них через систему складових, що їх обумовлюють.

Таким чином, підводячи підсумки, зазначимо, що компетентність слід розрізняти за: *формою* (свідома, несвідома), *рівнем прояву* (початковий, середній, достатній, високий та дуже високий), *рівнем сформованості вмінь* (репродуктивний, алгоритмічний, творчий), *обсягом* (предметна, спеціальна та загальна). Компетентності можна систематизувати за типами, видами та підвидами. Є такі типи ключових компетентностей – особистісна, соціальна та діяльнісна. До складу *особистісної* ключової компетентності входять такі види як: аутопсихологічна, загальнокультурна, збереження здоров'я; до *соціальної* – психологічна, комунікативна, політична, правова, рольова, конфліктологічна; до *діяльнісної* – ігрова, навчальна, трудова, професійна, наукова. Компетентність визначається за такими *функціями*: пізнавальна, випробувальна, регулятивна, рефлексивна, контролю й оцінки.

Провідними підвидами педагогічної компетентності викладача є: *навчальна, методична, організаційна та наукова*. Зазначені провідні підвиди педагогічної компетентності доповнюються та обумовлюються такими допоміжними різновидами як: *інформаційно-технологічна, екологічна та творча компетентності*.

1.4. Складові, які детермінують педагогічну компетентність

Компетентність, як наукова категорія, не є самостійною, її форма, рівень або різновид залежить від складових, що її обумовлюють та забезпечують. Н.І. Бібік, С.П. Бондар, І.Г. Єрмаков, О.В. Овчарук, А.В. Хуторський, С.Є. Шишов і В.А. Кальней складовими компетентності вважають знання, уміння, навички, досвід діяльності, цінності, ставлення.

Дж. Равен [14] виділяє такі складові компетентності: когнітивні, афективні, вольові якості і досвід. Кожна складова проявляється в певних діях особистості, а саме: когнітивні – через знання, уміння, навички; афективні – мобілізація енергії, наполегливість; досвід –

уміння братися і вирішувати справу, співпрацювати, успіх, задоволення від виконаної справи тощо.

Однак, діяльнісну основу компетентності слід доповнити та розглянути дещо інакше. Головним у діяльнісному аспекті структури компетентності є мотивація особистості, яка спонукає та спрямовує її активність, яка реалізується за участі низки компонентів, що традиційно виділяють у психічній організації особистості як суб'єкта діяльності. Діяльнісна основа компетентності складається з таких відносно самостійних психічних утворень особистості як мотиваційні, когнітивні, емоційно-оціночні, вольові та операційні процеси, стани, якості та властивості.

До емоційно-оціночних дій належать наявність в особистості певного емоційного стану (настрою); до мотиваційних – потреби, стимул, бажання, мотиви; до операційних – власне реалізація дії. Завдяки спрямованості особистості (бажань, інтересів, схильностей, ідеалів, індивідуальної картини світу, переконань), на основі вказаного підґрунтя, здобутих знань, розвинутих умінь та навичок особою набувається соціальний та професійний досвід та формується її компетентність.

Дослідження Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва показують, що формування професійної особистості включає в себе не тільки засвоєння певного обсягу знань, умінь і навичок, а й формування складних психічних систем регуляції соціальної поведінки, властивій представникам певної професії, накопичення професійного досвіду і формування здатності до подальшого його поглиблення і розвитку.

Слід зазначити, що **складовими, які детермінують педагогічну компетентність викладача ВНЗ**, є взаємозалежні та взаємообумовлені між собою **професійно важливі** [43]: *знання, уміння, навички, звички, якості, здібності, мотивація, світогляд, професійно-психологічна готовність та досвід.*

Рис. 4. Складові, які детермінують педагогічну компетентність викладача ВНЗ

Знання слід розкривати у двох напрямках: *загальний* (саме ті знання, які важливі не тільки для викладача ВНЗ) та *спеціальний* (вузько спрямовані специфічні знання, які стосуються лише професійної діяльності викладача ВНЗ).

Також дуже важливе значення у системі складових педагогічної компетентності посідають **уміння**. **Уміння** – це здатність особи виконувати певні дії або діяльність на основі здобутих знань та сформованих навичок. Вони забезпечують осмисленість, раціональність, продуктивність та ефективність професійної діяльності. Серед них також слід виокремлювати та описувати загальні та спеціальні.

Навички – це сформовані автоматизовані інстинктоподібні дії, що реалізуються на рівні несвідомого контролю. Навички є важливими компонентами вмінь. Вони утворюються шляхом заучування (через повторення) певних рухів, необхідних для виконання відповідних дій [3]. Розрізняють такі різновиди навичок:

1. **Перцептивні** – це автоматизовані чуттєві відображення властивостей і характеристик добре знайомого, неодноразово сприйнятого раніше предмета [45].

2. **Інтелектуальні** – автоматизовані способи розв'язання раніше відомої задачі [45].

3. **Рухові** – звичні автоматизовані впливи на зовнішній об'єкт із допомогою рухів з метою його перетворення [45].

4. **Змішані** [43] – базуються на поєднанні вищезазначених різновидів. Вони, у свою чергу, поділяються на [44]:

4.1. **Технологічні** – забезпечують процес володіння комп'ютерною технікою, застосування технічних засобів та ін.

4.2. **Життєдіяльнісні** – це звичні автоматизовані способи здійснення певного різновиду діяльності (побутові, гігієнічні, спортивні, учбові, професійні та ін.).

4.3. **Поведінкові** – це автоматизовані звичні форми, стилі та стратегії поведінки.

4.4. **Комунікативні** – лексико-граматичні, фонетичні, мелодико-інтонаційні, темпо-ритмічні, виразного читання, письмові та ін.

Слід зазначити, що педагогічну компетентність особи обумовлюють та детермінують усі вищевказані різновиди навичок.

В процесі неодноразового виконання одних і тих самих дій, коли вже не виникає жодних труднощів вольового або пізнавального

характеру, коли автоматизована дія стала потребою, – виникає **звичка**, яка також детермінує педагогічну компетентність викладача ВНЗ. Слід підкреслити, що звичка може відігравати як позитивне значення (забезпечує найбільш раціональні звичні способи здійснення діяльності), так і негативне (може заважати прояву креативності та гнучкості під час здійснення педагогічної діяльності).

Здібності – це індивідуально-своєрідні властивості та особливості психіки, які дозволяють за мінімальних силових, енергетичних і часових затрат забезпечити швидкість, результативність та якість виконання педагогічної діяльності. Серед них також слід виокремити загальні (забезпечують відносну легкість і продуктивність у засвоєнні загальних знань та умінь та при виконанні різних видів діяльності) та спеціальні (забезпечують легкість і продуктивність засвоєння спеціальних знань та умінь, необхідних для педагогічної діяльності).

Наступна складова компетентності – це **професійно важливі якості**. Дуже важливо групувати професійно важливі якості представника певної професії чітко вказуючи саме на якості, а не на «уміння», «знання», «властивості», «особливості», «характеристики» тощо. Так, наприклад, опис груп професійно важливих якостей викладача може виглядати так:

а) інтелектуальні якості – гнучкість, проникливість, прогностичність, допитливість, рефлексивність, розсудливість та ін.;

б) емоційно-вольові – самоконтроль, самовладання, врівноваженість, терпимість, асертивність, організованість та ін.;

в) лідерські – авторитетність, самостійність та ін.;

г) моральні – дисциплінованість, відповідальність, добросовісність, пунктуальність, чесність, надійність, правосвідомість;

д) комунікативні – контактність, тактовність, доброзичливість та ін.;

е) соціально спрямовані – дипломатичність, толерантність, емпатійність, гуманізм, справедливість та ін.

Однією із провідних місць у системі взаємозалежних та взаємообумовлених складових компетентності представника певної професії відіграє **мотивація**. Саме вона підштовхує та детермінує особу грамотно, раціонально, продуктивно та ефективно будувати та здійснювати професійну діяльність. Її слід описувати через потреби, бажання та мотиви.

Ціннісно-сенсову складову педагогічної компетентності особи визначає саме **світогляд**, тобто його світосприйняття, переживання та розуміння сутності та цінності професії тощо.

Професійно-психологічна готовність – настрій особи на певний процес здійснення діяльності.

Досвід – практично апробовані особою знання, уміння та навички.

Отже, розглядаючи складові компетентності, слід зазначити, що вони всі взаємозалежні та взаємопов'язані. Й тому, розкриваючи певний підвид компетентності, ми, насамперед, будемо розкривати ті складові, які детермінують той чи інший різновид.

Тестові завдання

1. Компетентність – це:

а) здатність особистості кваліфіковано виконувати певний різновид діяльності;

б) коло повноважень будь-якої організації, установи чи особи, яка володіє певними знаннями й може ефективно використовувати їх на практиці; коло повноважень будь-якої організації, установи чи особи, яка володіє певними знаннями й може ефективно використовувати їх на практиці;

в) рівень умінь особистості, що відбиває ступінь відповідності визначеної компетенції і що дозволяє діяти конструктивно в соціальних умовах, які змінюються.

2. Ключові компетентності – це:

а) надпредметні і міждисциплінарні компетентності, що застосовні в різних ситуаціях: на роботі, у сім'ї, школі, політичній сфері й ін.;

б) багатовимірне утворення, що належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів, та є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, що дають можливість ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у розвиток якості суспільства та особистого успіху, що можуть бути застосовані в багатьох сферах життя;

в) рівень умінь особистості, що відбиває ступінь відповідності визначеної компетенції і що дозволяє діяти конструктивно в соціальних умовах, які змінюються.

Питання для самоконтролю

1. Надайте визначення дефініції «компетентність».
2. Назвіть різновиди ключових компетентностей.
3. Види особистісної ключової компетентності.
4. Види соціальної ключової компетентності.
5. Надайте визначення дефініції «педагогічна компетентність».
6. Провідні різновиди педагогічної компетентності.
7. Надайте визначення дефініції «політична компетентність».
8. Надайте характеристику складових, які детермінують педагогічну компетентність викладача ВНЗ.

Перелік тем науково-дослідних робіт

1. Різновиди педагогічної компетентності.
2. Різновиди соціальної ключової компетентності викладача.
3. Різновиди особистісної ключової компетентності викладача.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Сов. энциклопедия : ОГИЗ, 1935 – 1940. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru/dict/ushakov/article/ushakov/16-4/us3103508.htm>. – Название с экрана.
2. Шишов С. Е. Компетентностный подход к образованию как необходимость [Текст] / С. Е. Шишов, И. Н. Агапов // Мир образования – образование в мире. – 2001. – № 4. – С. 8 – 19.
3. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования [Текст] / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30 – 34.
4. Цільмак О.М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика [Текст] : монографія / О. М. Цільмак . – Одеса: РВВ ОДУВС, 2011. – 432 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 384–431.
5. Стратегия модернизации содержания общего образования [Текст] : материалы для разработки документов по обновлению общего образования / под ред. А. А. Пинского. – М. : Мир книги, 2001. – 95 с.

6. Боголюбов Л. Н. Базовые социальные компетенции в курсе обществоведения [Текст] / Л. Н. Боголюбов // Преподавание истории и обществознания в школе. – 2002. – № 9. – С. 24.

7. Государственные образовательные стандарты в системе общего образования : теория и практика [Текст] / [под ред. В. С. Леднева, Н. Д. Никандрова, М. В. Рыжакова]. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2002. – 384 с.

8. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах [Текст] / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3 – 10.

9. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program [Electronic resource] / OECD (Draft). – Electronic data (1 file). – Mode of access:http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/aims/literacy/FrameworksAssessment_Scott.pdf. – Title from the screen.

10. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие коммуникативной компетентности в общении [Текст] / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 104 с

11. Акмеология [Текст] : учебник / под общ. ред. А. А. Деркача. – М.: РАГС, 2002. – 650 с.

12. Демин В. А. Профессиональная компетентность специалиста : понятия и виды [Текст] / В. А. Демин // Мониторинг образовательного процесса. – 2000. – № 4. – С. 35.

13. Шишов С. Е. Компетентностный подход к образованию как необходимость [Текст] / С. Е. Шишов, И. Н. Агапов // Мир образования – образование в мире. – 2001. – № 4. – С. 8 – 19.

14. Равен Дж. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация [Текст] : пер. с англ. / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

15. Життєва компетентність особистості. [Текст] : наук.-метод. посіб. / [за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен]. – К. : Богдан, 2003. – 520 с.

16. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалистов. [Текст] / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20 – 26.

17. Безрукова В. С. Словарь нового педагогического мышления. [Текст] / В. С. Безрукова. – Екатеринбург: Альтернативная педагогика, 1996. – 96 с.
18. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн [Текст] / О.І. Пометун. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16 – 26.
19. Ожегов С. И. Словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 13-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1981. – 847 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.
21. Карпова Л. Г. Педагогіка і психологія формування творчої особистості [Електронний ресурс] / Л. Г. Карпова // Становлення концептуальності вчителя на основі акмеологічного підходу : зб. наук. праць КПУ ЗОПУ. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://sites.zhu.edu.ua/create_creatives/45.ukr.html. – Назва з екрана.
22. Хуторской А. В. Общепредметное содержание образовательных стандартов. Проект « Стандарт общего образования » [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской. – М., 2002. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : <http://khutorskoy.ru/books/bibliography.htm>. – Название с экрана.
23. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи [Текст] / [заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
24. Havighurst R. History of developmental psychology : socialization and personality development through lifespan [Text] / R. Havighurst // Lifespan developmental psychology : personality and socialization / eds. : P. B. Baltes & Schaie. – N. Y.: Academic press., 1973. - P. 3 – 24.
25. Higher Education in the Twenty-first Century : Vision and Action. Summary of the working document [Electronic resource]. – Paris : UNESCO, 1998. – Electronic data (1 file). – Mode of access : <http://www.unesco.org/education/educprog/wche>. – Title from the screen.
26. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования [Текст] / Б.Оскарссон // Оценка качества профессионального образования. Доклад 5. – М., 2001. – С. 43.

27. Данильченко В. М. Глобализация и образование в XXI столетии. [Текст] / В. М. Данильченко // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 44 – 47.

28. Projects on Competencies in the OECD Context : analysis of theoretical and Conceptual Foundations [Electronic resource] / Laura H. Salganik, S. Dominique, U. Moser , J. Konstant. – Electronic data (1 file). – Mode of access : <http://www.sinergi.ru/DswMedia/doc558.doc>. – Title from the screen.

29. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – 5. – С. 34 – 42.

30. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования в школе [Текст] / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 320 с.

31. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыты философско-методического анализа [Текст] / А. Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19 – 27.

32. Литвинова С. Г. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів-предметників [Електронний ресурс] / С. Г. Литвинова. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em5/content/08lsgtso.htm>. – Назва з екрана.

33. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие коммуникативной компетентности в общении [Текст] / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 104 с

34. Горностай П. П. Рольова компетентність як умова гармонійності життєвого світу особистості [Електронний ресурс] / П. П. Горностай // Психологічні перспективи. – 2004. – Вип. 6. – С. 23 – 35. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://users.iptelecom.net.ua/~p_gorn/publ38.html. – Назва з екрану.

35. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство : з точки зору соціального біхевіориста : пер. з англ. [Текст] / Джордж Г. Мід. – К. : Укр. центр духовної культури, 2000. – 374 с.

36. Кузьмина Н. В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся [Текст] / Н. В. Кузьмина // Вопросы психологии. – 1984. – № 1. – С. 20 – 27.

37. Бахмат Н. В. Формування фахової компетентності майбутнього інженера-педагога [Електронний ресурс] / Н. В. Бахмат.

– Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: http://socium.sitecity.ru/ltext_1704204515.shtml?p_ident=ltext_1704204515.p_2204223551. – Назва з екрану.

38. Балл Г. А. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти [Електронний ресурс] / Г. А. Балл // Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи : зб. наук. праць. – К., 2003. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://georgyball.narod.ru/Culture_of_person-2003.doc . – Назва з екрана.

39. Баловсяк Н. В. Концепція визначення структури інформаційної компетентності фахівця [Текст] / Н. В. Баловсяк // Інформаційні технології в освіті : матеріали Всеукр. наук.-практич. конф., (Мелітополь, 24 – 26 травня 2006 р.). – Мелітополь, 2006. – С. 4 – 5.

40. Пугачев В. П. Руководство персоналом организации [Текст] / В.П. Пугачев. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 279 с.

41. Рижак Л. В. Освіта як домінанта суспільного поступу в Україні [Текст]: зб. наук. праць (третій випуск), підготовлений за дослідницькою програмою кафедри філософії “Громадянське суспільство як здійснення свободи” / Л.В. Рижак ; [за ред. Анатолія Карася]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 280 с.

42. Ломакина Г. Р. Педагогическая компетентность и компетенция: проблемы терминологии [Текст] // Педагогическое мастерство: материалы Междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2012 г.). – М.: Буки-Веди, 2012. – С. 276-279.

43. Цільмак О.М. Компетентністний професіогенез / О.М. Цільмак // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2009. – № 2 (22) – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tipp/2009_2/%D1%81ilmak.pdf f – Назва з екрану

44. Цільмак О.М. Зміст складових соціально-психологічної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції. / О.М. Цільмак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – № 2. – С.111-119

45. Гоноболин Ф.Н. Психология. – Из-во «Просвещение», М., 1973. – 240 с.

46. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. / С.С. Пальчевський. – К.: Каравела, 2007. – 576 с.

ГЛАВА 2.
ЗМІСТ СКЛАДОВИХ
РІЗНОВИДІВ ОСОБИСТІСНОЇ
КЛЮЧОВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ

ГЛАВА 2.

ЗМІСТ СКЛАДОВИХ РІЗНОВИДІВ ОСОБИСТІСНОЇ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

2.1. Зміст складових аутопсихологічної компетентності

Особистісна ключова компетентність безпосередньо пов'язана з особою, тобто її внутрішнім світом, світоглядом, потребами, переконаннями, мотивацією, інтересами, схильностями, індивідуально-психологічними характеристиками тощо.

Основні положення особистісної компетентності у своїх працях розглядали: В. Байденко, Н. Бігун, О. Гулай, Д. Леонтьєв, О. Карабанова, А. Маркова, Н. Морозова, О. Пермяков, І. Фадєєва та ін.

Різновиди особистісної ключової компетентності (аутопсихологічна, загальнокультурна та здоров'язберігаюча) дуже тісно пов'язані між собою та з педагогічною компетентністю. Розглянемо зміст складових зазначених видів особистісної ключової компетентності.

Отже, **аутопсихологічна компетентність** – це здатність викладача до пізнання себе (свого образу «Я») шляхом самоспостереження, самодіагностики, самооцінки та самоусвідомлення. Вона визначається через такі підвиди, як:

1. *Інтрапсихічна компетентність* – це здатність особи до адекватної самооцінки, інтроспекції, віддзеркалення та самоусвідомлення власного «Я», своїх характерологічних особливостей, властивостей, можливостей тощо.

2. *Інтраперцептивна компетентність* – здатність особи до ідентифікації, рефлексії, віддзеркалення соціальних оцінок власного «Я», сприйняття себе, адекватного уявлення про себе через зіставлення себе з іншими людьми та результатами своєї діяльності.

Основні положення аутопсихологічної компетентності у своїх працях розглядали: А.А. Деркач, В.А. Агапова, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, О.В. Лівшун, Н.С. Глуханюк, Р.Л. Кричевский, О.М. Цільмак та ін.

Пізнання себе, свого «Я» є складним та довготривалим процесом. Особистість пізнає себе через: а) порівняння себе з іншими; б) результати власної діяльності; в) співвіднесення свого реального

образу «Я» з ідеальним образом «Я»; г) оцінку, що надають інші; д) самооцінку, самопізнання, самовідчуття. Знання, які отримує особистість у результаті пізнання – це індивідуальна мудрість про те, ким вона є насправді.

За результатами пізнання себе, особа може прийняти рішення щодо доцільності самовдосконалення або самокорекції певних особистісних характеристик (рис, ознак, професійно-важливих якостей, властивостей, настановлень, світогляду та ін.), форм й стратегій поведінки, свого ставлення до чогось або когось та ін.

Процес пізнання особою себе забезпечується самооцінкою, самопізнанням, самоусвідомленням, самосприйняттям. Зазначений процес може бути адекватним або неадекватним, результативним або нерезультативним, конструктивним або деструктивним.

Складовими, які детермінують аутопсихологічну компетентність викладача ВНЗ, є взаємозалежні та взаємообумовлені між собою професійно важливі: *знання, уміння, навички, звички, якості, здібності, мотивація, світогляд, психологічна готовність та досвід*. Розглянемо їх конкретний зміст.

Отже, **знання**, які детермінують аутопсихологічну компетентність. Викладач повинен **знати**:

У особливості процесів пізнання (відчуття, сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, мовлення тощо);

У емоційні психічні процеси, розлади емоцій та почуттів;

У вольові психічні процеси та їх розлади;

У основи самоспостереження, самопізнання;

У види та рівні самооцінки;

У захисні механізми психіки;

У особливості світогляду;

У види особистісних установок;

У психофізіологічні характеристики;

У процедуру прийняття рішень;

У види криз та особливості їх протікання;

У систему цінностей, життєвих намірів, провідних мотивів і мотивацій;

У шляхи виходу із кризового стану;

У внутрішньоособистісні конфлікти та шляхи їх розв'язання та ін.

Уміння, які детермінують аутопсихологічну компетентність. Викладач повинен **уміти**:

Ї здійснювати самоаналіз своєї поведінки, своїх якостей, надавати їм правдиву адекватну оцінку;

Ї визначати сильні та слабкі сторони свого характеру та темпераменту, прийняти свої не тільки позитивні якості, а й негативні;

Ї обґрунтовувати для себе необхідність подолання негативних рис характеру;

Ї оцінювати власні вчинки з точки зору їхньої моральної зрілості;

Ї розвивати власне реальне «Я» до рівня визначеного ідеального образу «Я»;

Ї брати відповідальність на себе за своє життя, за свої вчинки, дії та бездіяльність;

Ї самовдосконалюватися;

Ї керувати собою;

Ї адекватно оцінювати себе;

Ї адекватно долати життєві труднощі та невдачі;

Ї самокритично ставитися до результатів власної діяльності;

Ї адекватно реагувати на критику;

Ї ставити адекватні життєдіяльнісні цілі;

Ї спостерігати за собою, за своєю поведінкою;

Ї адекватно оцінювати себе (свої уявлення, установки, погляди, особистісні характеристики, негативні та позитивні професійно важливі якості та ін.);

Ї обирати найбільш адекватні та продуктивні стратегії поведінки;

Ї прогнозувати наслідки власних вчинків та власної поведінки;

Ї коригувати власні негативні особистісні характеристики;

Ї розвивати у собі професійно важливі якості;

Ї раціонально та доцільно використовувати особистісні ресурси;

Ї ефективно регулювати власні емоційні стани;

Ї актуалізувати приховані власні можливості;

Ї оцінювати власні ресурси через рефлексію та самооцінку;

Ї приймати адекватні рішення та ін.

Аутопсихологічну компетентність викладача ВНЗ детермінують такі різновиди **навичок**:

а) *аутоперцептивні* – це адекватне сприйняття себе;

б) *інтелектуальні* – це автоматизовані способи розв'язання раніше відомої задачі [2];

в) *життєдіяльнісні* – це звичні способи здійснення певного різновиду діяльності (побутові, гігієнічні, спортивні, учбові, професійні та ін.);

г) *поведінкові* – це звичні форми, стилі та стратегії поведінки.

Звичка сприяє закріпленню певних успішних форм та стратегій власної поведінки. Звичка може бути позитивною та негативною. Позитивна звичка сприяє адекватній самооцінці, саморозвитку та самовдосконаленню особистості. Негативна – призводить до: неадекватного оцінювання себе; особистісної ригідності, нездатності особи розвинути у себе необхідні професійно важливі характеристики.

Аутопсихологічну компетентність детермінують такі **професійно важливі якості**, як: чесність, саморефлексія, самокритичність, самоперцепція, адекватна самооцінка, обміркованість, гнучкість, конгруентність, прогностичність, емпатійність та ін.

До професійно важливих здібностей, що детермінують аутопсихологічну компетентність викладача ВНЗ слід віднести: розумові, прогностичні, стратегічно-тактичні, перцептивні.

Мотивація визначається у:

а) *потребі* особи пізнавати себе, саморозкриватися, саморозвиватися, самовдосконалюватися;

б) *бажанні* бути кращим ніж є;

в) *мотиві* наблизитися до власного ідеального образу «Я».

Світогляд визначається у певних особистісних установках щодо власних принципів та правил життєдіяльності, форм та стратегій поведінки.

Психологічна готовність – це настрій викладача на ефективний процес самопізнання, саморозвитку та самовдосконалення.

Досвід – це практично апробовані особою знання, уміння та навички щодо певних власних стратегій та форм поведінки, професійної діяльності.

Отже, зазначені складові аутопсихологічної компетентності є взаємозалежними та усі разом забезпечують усвідомлення науково-педагогічним працівником себе як особистості, як професіонала. Це надає можливості для особистісного пізнання себе як особистості громадянина та професіонала.

2.2. Зміст складових загальнокультурної компетентності

Людина є соціальною істотою, й тому певні традиційні етичні правила поведінки є обов'язковою умовою її соціалізації. Саме загальнокультурна компетентність сприятиме безболісному інтегруванню особи у соціальне середовище.

Загальнокультурна компетентність – це здатність особи дотримуватися загальноприйнятих правил та норм культури поведінки.

Загальнокультурна компетентність детермінована культурною належністю особистості, її світоглядом, системою цінностей, культурним рівнем, особистісними та соціальними установками, моральними принципами тощо.

Основні положення загальнокультурної компетентності у своїх працях розглядали: Є.В. Бондаревська, І.А. Зязюн, М.П. Лещенко, Є.І. Пассов, Л.П. Пуховська, М.В. Розов, Г.Р. Шпиталевська та ін. Розглянемо зміст складових, що детермінують загальнокультурну компетентність викладача ВНЗ.

Загальнокультурну компетентність детермінують загальні та спеціальні **знання**. Щодо **загальних знань**. Викладач ВНЗ повинен **знати**:

- форми і типи культур;
- історію культури України, її місце у системі світової культури та цивілізації;
- феномен культури та її роль в людській життєдіяльності;
- способи надбання, зберігання та передачі соціального досвіду, базисних цінностей культури;
- особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів;
- загальні відомості про культурно-історичний процес;
- характерні ознаки та особливості здобутків української національної культури;
- культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій;
- роль науки та релігії в житті людини;
- культурну спадщину різних народів;
- своєрідність розвитку культурного надбання в різні історичні епохи;

- основи толерантного ставлення до різноманітних культур;
- парадигми спілкування в сучасній культурі;
- основи культурних еталонів і цінностей у повсякденній взаємодії з оточуючими та ін.

Спеціальні знання. Викладач ВНЗ повинен **знати**:

- етичні норми поведінки;
- моральний аспект праці;
- моральні мотиви, принципи і ціннісні орієнтації;
- поняття свободи волі і морального вибору;
- головні вимоги етикету у навчальному закладі і в діловій сфері;
- особливості морального обв'язку та моральної відповідальності;
- правила професійної етики;
- поняття моральної свідомості та її структура;
- категорії добра і зла як ціннісні критерії моралі;
- специфіку педагогічного впливу на студентів (курсантів, слухачів) з урахуванням їх культурно-етнічних особливостей;
- ефективні засоби забезпечення міжкультурної взаємодії студентів (курсантів, слухачів) у багатоетнічному колективі;
- мовний етикет та ін.

Загальнокультурну компетентність детермінують **уміння** (загальні та спеціальні). Щодо **загальних умінь**. Викладач ВНЗ повинен **уміти**:

У аналізувати й адекватно оцінювати найважливіші досягнення етнічної, європейської та світової науки й культури;

У орієнтуватися в сучасному культурному просторі;

У застосовувати засоби й технології міжкультурної та інтеркультурної взаємодії;

У поважати гідність особи й виявляти до неї гуманне ставлення;

– дотримуватися правил мовного етикету;

– виявляти високу культуру й такт, толерантність, правову культуру та принциповість;

У вільно орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства;

У інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти;

У орієнтуватися в естетичних, моральних, правових, професійних та інших цінностях;

У обирати шляхи і способи використання вільного часу, які культурно й духовно збагачують особистість;

Ї взаємодіяти з іншими людьми в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними й загальнолюдськими духовними цінностями;

Ї визначати ціннісні основи будь-якої релігії;

Ї розвивати себе як культурну особистість та ін.

Спеціальні уміння. Викладач ВНЗ повинен **уміти**:

Ї ставитися до колег, студентів (курсантів, слухачів) справедливо, уважно, доброзичливо, неупереджено, з почуттям поваги до їх людської гідності;

Ї не допускати жодних проявів дискримінації через стать, расу, вік, мову, релігію, національність, громадянство, соціальне походження, освіту, матеріальний стан, політичні та інші переконання;

Ї застосовувати методи самовиховання, що орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри;

Ї працювати над самовдосконаленням, підвищенням власного загальнокультурного рівня;

Ї доцільно застосовувати під час педагогічної діяльності норми відповідної мовної культури, символіку, тексти;

Ї опановувати й реалізовувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах педагогічного процесу та культурного, мовного, релігійного розмаїття;

Ї виокремлювати головне в своїй і чужій культурі;

Ї реалізувати культурно-етнічні ідеї в педагогічному процесі;

Ї переконливо відстоювати свої моральні принципи тощо.

У викладача ВНЗ повинні бути розвинуті такі різновиди **навичок загальнокультурної компетентності**:

а) *інтелектуальні* – автоматизовані способи культурного розв'язання різноманітних складних ситуацій;

б) *життєдіяльнісні* – це звичні автоматизовані способи культурної та етичної поведінки;

в) *поведінкові* – це автоматизовані звичні форми, стилі та стратегії культурної та етичної поведінки.

У викладача ВНЗ повинні бути розвинуті **звички** до дотримання правил та норм культурної поведінки під час різноманітних життєвих ситуацій.

Загальнокультурну компетентність детермінують такі групи **професійно важливих якостей**, як: **емоційно-вольові** (самоконтроль, самовладання, врівноваженість, терпимість, асертивність, організованість та ін.); **моральні** (дисциплінованість, відповідальність, добросовісність, пунктуальність, чесність, надійність, правосвідомість); **комунікативні** (контактність, тактовність, доброзичливість та ін.); **соціально спрямовані** (дипломатичність, толерантність, емпатійність, гуманізм, справедливість та ін.).

Мотивація викладача ВНЗ визначається у:

а) *потребі* дотримуватися загальноприйнятих норм культурної поведінки;

б) *бажанні* бути висококультурною особою, з високими моральними принципами;

в) *мотиві* відповідності себе загальнокультурному рівню.

Ціннісно-сенсові переконання особи щодо культурної спадщини та необхідності дотримуватися соціально прийнятої загальнокультурної поведінки визначає **світогляд**.

Психологічна готовність – це налаштування викладача ВНЗ на загальнокультурну та високоморальну поведінку.

Досвід – це практично апробовані особою знання, уміння та навички щодо стратегій та форм загальнокультурної професійної поведінки.

Таким чином, загальнокультурна компетентність забезпечує наслідування особою культурної педагогічної спадщини, й тому вона є дуже важливим видом особистісної ключової компетентності, що обумовлює та детермінує педагогічну компетентність. Загальнокультурна компетентність визначає морально-етичний аспект праці викладача ВНЗ та який стає еталоном та взірцем для наслідування студентами (курсантами, слухачами).

2.3. Зміст складових здоров'язберігаючої компетентності

Велике значення у формуванні та розвитку майбутнього покоління має особистий приклад викладача ВНЗ. Саме демонстрування викладачем особистісного прикладу щодо дотримання норм здорового способу життя, правил особистої гігієни, фізичної культури є вагомим для прийняття рішення студентом (курсантом, слухачем) стосовно

власного способу життя. У цьому процесі велике значення має здоров'язберігаюча компетентність.

Нині в українській освіті акцентовано необхідність формувати і розвивати здоров'язбережувальну компетентність кожного студента, що забезпечує якісно вищий рівень готовності молодшої людини до самостійного життя, адже вона, набувши комплексу знань, умінь і навичок, ціннісного ставлення до життя і здоров'я, компетентна зарадити собі у вирішенні різноманітних проблем, пов'язаних зі здоров'ям [3].

Здоров'язберігаюча компетентність – це здатність викладача ВНЗ до дотримання засад здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності.

Основні положення здоров'язберігаючої компетентності у своїх працях розглядали: О. Антонова, І. Анохіна, Д. Воронін, В. Горащук, В. Лозинський, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Редькіна, Г. Серіков, М. Стригін, А. Сердюк, Н. Фомін, В. Царевський, Н. Тамарська та ін. Розглянемо зміст складових здоров'язберігаючої компетентності.

Отже: **Знання**, які детермінують здоров'язберігаючу компетентність. Викладач повинен **знати**:

- концептуальні основи здоров'я сучасної людини;
- основи культури духовного і фізичного здоров'я;
- норми здорового способу життя; здоров'язберігаючі технології;
- закони збалансованого харчування;

- поняття «здоров'я», «здоровий спосіб життя» та «безпечна поведінка»;
- основні правила здорового способу життя;
- закони фізичного розвитку;
- правила особистої гігієни;
- основи функціонування організму людини і кожної з його систем;
- фізіологічні функції організму в різних умовах: спокою, руху, довкілля, генетичної спадщини;
- рівні фізичного розвитку органів і систем організму;

- індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини;
- основні небезпеки від куріння, алкоголізму, наркоманії;
- основи збереження і зміцнення здоров'я;
- основні принципи і методи профілактики найбільш поширених захворювань;
- корисність фізичної культури;
- функціональні та психофізіологічні параметри здоров'я;
- основні способи ВІЛ-інфікування;
- взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням;
- основи удосконалення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я;
- основи дбайливого ставлення до свого здоров'я (здорове харчування, розпорядок дня, гігієнічний догляд за тілом, загартовування тощо).

Уміння, що детермінують здоров'язберігаючу компетентність. Викладач ВНЗ повинен **уміти**:

- зміцнювати власне фізичне та психічне здоров'я;
- вести здоровий спосіб життя,
- дбати про власне здоров'я;
- вивчати, аналізувати та оцінювати стан власного здоров'я;
- прогнозувати можливі зміни стану власного здоров'я залежно від певних умов;
- відстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій, зокрема, пов'язаних із курінням, вживанням алкоголю, наркотичних речовин тощо;
- уникати небезпечних ситуацій;
- адекватно діяти при загрозі насилля;
- фактори, що впливають на здоров'я людей (перевантаження, стреси, дискомфорт, гіподинамія, санітарно-фізіологічні, в тому та ін.) та їх головні причини;
- передбачати, попереджати або компенсувати втрату здоров'я як засобу задоволення базових потреб людини;
- привернути увагу студентської молоді до їхнього здоров'я;
- систематично пропагувати принципи здорового способу життя;

– культивувати здоров'ятворчу, здоров'язбережувальну, життєвоактивну поведінки;

– використовувати у процесі життєдіяльності методи і засоби надання першої допомоги;

– здійснювати профілактику травматизму;

– проектувати індивідуальні траєкторії розвитку і вдосконалення способів збереження власного здоров'я та здоров'я інших;

– самостійно вирішувати завдання, що пов'язані з підтримкою, зміцненням та збереженням здоров'я, як свого так і оточуючих та ін.

Здоров'язберігаючу компетентність детермінують **навички** самозбереження, безпечної поведінки, особистої гігієни.

Дотримання засад здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності виявляється у **звичці**.

Загальнокультурну компетентність детермінують такі групи **професійно важливих якостей**, як: **інтелектуальні** (прогностичність, допитливість, розсудливість, обміркованість та ін.); **емоційно-вольові** (самоконтроль, самовладання, врівноваженість, організованість та ін.); **моральні** (дисциплінованість, відповідальність, чесність, надійність та ін.).

Мотивація визначається у:

а) *потребі* особи дотримуватися засад здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності;

б) *бажанні* зберігати власне життя та здоров'я;

в) *мотиві* бути здоровим.

Ціннісно-сенсові переконання особи стосовно здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності. Вияв ціннісного ставлення до навколишнього середовища, до людей, до самої себе визначає **світогляд**.

Психологічна готовність – це настрой викладача ВНЗ на: а) збереження власного здоров'я; б) здоровий спосіб життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах; в) різноманітні види здоров'язберігаючої діяльності.

Практично апробовані особою стратегії та форми здорового способу життя формують здоров'язбережувальний **досвід**.

Таким чином, здоров'язберігаюча компетентність є дуже важливою для життя та здоров'я викладача ВНЗ, вона є еталоном для здоров'язберігаючої поведінки студентів (курсантів, слухачів). Й тому, розкритий у підрозділі зміст складових здоров'язберігаючої

компетентності є одним із напрямів самовиховання, саморозвитку, самовдосконалення та самокорекції викладача ВНЗ.

Тестові завдання

1. Аутопсихологічна компетентність – це:

а) здатність особи до адекватної самооцінки, інтроспекції, віддзеркалення та самоусвідомлення власного «Я», своїх характерологічних особливостей, властивостей, можливостей тощо;

б) здатність особи до ідентифікації, рефлексії, віддзеркалення соціальних оцінок власного «Я», сприйняття себе, адекватного уявлення про себе через зіставлення себе з іншими людьми та результатами своєї діяльності;

в) здатність викладача до адекватної самооцінки та самоусвідомлення себе через образ «Я».

2. Загальнокультурна компетентність – це:

а) здатність особистості дотримуватися загальноприйнятих правил культури поведінки;

б) культурна належність особистості, її світогляд, система цінностей, культурний рівень тощо;

в) здатність особистості поводити себе культурно.

Питання для самоконтролю

1. Надайте визначення дефініції «аутопсихологічна компетентність».

2. Надайте визначення дефініції «загальнокультурна компетентність».

3. Назвіть професійно важливі якості, які детермінують аутопсихологічну компетентність.

4. Назвіть професійно важливі якості, які детермінують загальнокультурну компетентність.

5. Назвіть зміст професійно важливих умінь, які детермінують аутопсихологічну компетентність.

Перелік тем науково-дослідних робіт

1. Зміст складових екстрапсихічної компетентності.

2. Зміст складових інтрапсихічної компетентності.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Гоноболин. Ф. Н. Психология. – Из-во «Просвещение», М., 1973. – 240 с.
2. Цільмак О.М. Зміст складових соціально-психологічної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції. / О.М. Цільмак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – № 2. – С.111-119
3. Цвек С. Плануванню – системність і наступність / С. Цвек // Фізичне виховання в школі. – 1996. – № 1. – С. 5 – 16
4. Бондаренко Т.Є. Визначення структури здоров'язберігаючої компетентності майбутніх вчителів біології / Т.Є. Бондаренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2012. – №1 (19). – С. 214-223.
5. Братищенко І.В. Впровадження здоров'язбережних технологій у навчальному закладі. [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу <http://teacherjournal.com.ua/>
6. Воронін Д. Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті / Д. Є. Воронін // Педагогіка, психологія та медико-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2006. – № 2. – С. 25-28.
7. Калька Н., Макаренко С. Здоров'язберігаючі компетенції педагога в умовах сучасного освітнього простору. Укр. наук. журн. «Освіта регіону». – № 4. – 2013.
8. Митчик О., Сапожник О. Етапи формування здоров'язбережувальної компетенції в студентів вищих навчальних закладів / Олександр Митчик, Олена Сапожник // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць. – 2011. – №. 3 (15). – С.75-79
9. Митина Е. П. Здоровьесберегающие технологии сегодня и завтра / Е.П. Митина // Начальная школа. – 2006. – № 6. – С. 56-59.
10. Оржеховська В. М. Педагогіка здорового способу життя / В. Оржеховська // Шлях освіти. – 2004. – № 7. – С. 11-12.

ГЛАВА 3. ЗМІСТ СКЛАДОВИХ РІЗНОВИДІВ СОЦІАЛЬНОЇ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ГЛАВА 3. ЗМІСТ СКЛАДОВИХ РІЗНОВИДІВ СОЦІАЛЬНОЇ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

3.1. Зміст складових психологічної компетентності

Соціальна ключова компетентність взаємопов'язана з особистісною ключовою компетентністю. Вона реалізується через соціальне оточення особи, соціальну діяльність, взаємодію із соціальним середовищем та життям суспільства тощо. Різновидами соціальної ключової компетентності є такі взаємозалежні та взаємопов'язані види компетентності як психологічна, комунікативна, конфліктологічна та управлінська.

Соціальна ключова компетентність – це інтегрована багатогранна здатність особи ефективно взаємодіяти з соціальним оточенням.

Соціальній компетентності присвячені праці: С.П. Архипової, Г.Г. Авдіянця, Л.Л. Бойка, М.М. Волоса, Д.М. Годлевської, К.О. Журби, В.В. Капелюка, І. В. Козича, В.І. Ляценка, О.К. Штихалюка та ін.

Важливим видом соціальної компетентності є психологічна компетентність. **Психологічна компетентність** – це здатність викладача ВНЗ психологічно грамотно, раціонально, продуктивно та ефективно будувати та реалізовувати соціальну взаємодію під час педагогічного процесу.

Питаннями змісту, видів, механізмів, детермінант і умов формування психологічної компетентності займалися такі вчені як М. Аргайл, О.О. Бодальов, О.В. Брушлинський, М.О. Докторович, М.І. Лук'янов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, М.І. Лукьянова, Л.О. Петровська, Т.М. Щербакова, Дж. Равен, К. Рубін, Ю. Мель, К. Пфінгстен, Р. Хінтча, О.М. Цільмак та ін.

Психологічна компетентність у соціальному, організаційному й психолого-педагогічному напрямі були відображені у працях А.Д. Деменцева, І.Ф. Ісаєва, Н.В. Кузьміної, В.С. Ледньова, Л.С. Подимової, В.А. Сластьоніна й ін.

В рамках вузівської освіти питання формування та розвитку соціально-психологічної компетентності розглядали: Н.М. Кодінцева,

С.Н. Краснокутська, І.В. Леднєва, А.І. Рибаківа та ін.

Складовими, що детермінують психологічну компетентність викладача ВНЗ, є:

Знання. Загальні знання. Викладач ВНЗ повинен **знати**:

- соціально-психологічні закономірності взаємозв'язку соціального і психологічного;
- структуру психіки людини;
- рівні розвитку та форми прояву психіки людини;
- психологічні особливості психічних пізнавальних процесів, властивостей та станів;
- основні характеристики та умови розвитку когнітивної, регулятивної та афективної сфер особистості;
- сутність і специфіку психічного відображення дійсності;
- характеристику неусвідомлюваних психічних явищ;
- індивідуально-типологічні властивості особистості (темперамент, характер, здібності);
- характеристики характеру та темпераменту;
- стратегії, стилі та форми людської поведінки;
- причини людської поведінки;
- вікові особливості людини;
- особливості та класифікацію соціальних настановлень;
- види криз та особливості їх протікання;
- соціально-психологічні закономірності взаємодії особистості та соціуму;
- закономірності та механізми соціалізації особи;
- зміст, психологічні механізми та умови розвитку свідомості та самосвідомості людини;
- емоційний, когнітивний, поведінковий аспекти міжособистісних відносин;
- систему соціальних та індивідуальних значень (ролі, норми, цінності, символи тощо);
- психологічні особливості малої та великих груп, групової взаємодії та масових явищ;
- соціально-психологічні механізми сприйняття людини людиною;
- статус особистості в структурі міжособистісних відносин;
- механізм соціальної регуляції поведінки особистості;

- мотиви соціальної поведінки;
- моделі просоціальної мотивації;
- міжособистісні ролі в групі;
- методи та прийоми психологічного впливу на особу та ін.

Спеціальні знання. Викладач ВНЗ повинен знати:

- психологічні особливості та закономірності педагогічного процесу;
- психологічний механізм педагогічного впливу на студентів (курсантів, слухачів);
- соціально-психологічні причини поведінки студентської молоді;
- психологічні особливості студентської субкультури;
- психологічні особливості кругової поруки у групі (взводі);
- психологічні методи нейтралізації кругової поруки;
- психологічні особливості різних типів аутсайдерів та ін.

Уміння.

Загальні уміння. Викладач ВНЗ повинен **уміти**:

- аналізувати, узагальнювати та розуміти вчинки людей;
- визначати психологічні особливості, форми та стратегії поведінки різних категорій осіб;
- виділяти, аналізувати соціально-психологічні проблеми;
- визначати особливості утворення малої та великої груп, механізми динаміки цих груп;
- визначати чинники та динаміку групових процесів;
- визначати способи взаємодії особистості та соціуму;
- визначати способи управління індивідом і групою;
- обирати ефективні, адекватні ситуації, правомірні та раціональні форми та стратегії власної поведінки;
- враховувати й створювати психологічні умови для ефективного вирішення поставленого юридичного завдання;
- підбирати адекватні та ефективні способи вирішення соціально-психологічних проблем;
- ефективно долати критичні ситуації та ін.

Спеціальні уміння. Викладач ВНЗ повинен **уміти**:

- визначати психологічні закономірності стосунків та поведінки студентів (курсантів, слухачів) в умовах навчання;
- враховувати закономірності пізнавальних процесів студентів (курсантів, слухачів);

- вибрати найефективнішу форму та стратегію поведінки під час педагогічного процесу;
- прогнозувати під час педагогічного процесу розвиток психологічно напруженої ситуації або подій;
- знаходити, адекватно оцінювати та пояснювати причини й мотиви поведінки студентів (курсантів, слухачів) тощо.

Миттєве психологічно ефективне налаштування викладача ВНЗ на певну ситуацію визначається **навичками**. А ефективність стратегій взаємодії зі соціумом, враховуючи його індивідуально-психологічні характеристики виражається у **звичках**.

Психологічну компетентність детермінують також **здібності** (загальні та спеціальні). **Загальні здібності** викладача ВНЗ забезпечують відносну легкість і продуктивність у засвоєнні загальних психологічних знань і умінь та при виконанні різних видів педагогічної діяльності.

До спеціальних здібностей викладача ВНЗ слід віднести:

Ї *прогностичні* – здатність викладача ВНЗ передбачати можливі відхилення, небажані явища та наслідки й ін.;

Ї *стратегічно-тактичні* – здатність викладача ВНЗ планувати педагогічну діяльність, обирати адекватні форми, засоби, методи та прийоми для ефективного здійснення педагогічної діяльності;

Ї *дослідно-конструкторські* – здатність викладача ВНЗ здійснювати дослідницьку діяльність щодо удосконалення навчального процесу;

Ї *дидактичні* – здатність викладача ВНЗ обирати ефективні адекватні форми, засоби, методи та прийоми в різноманітних умовах педагогічної діяльності;

Ї *оцінні* – здатність викладача ВНЗ виявляти, визначати ефективність того чи іншого методу чи прийому, що застосовується в професійній діяльності, визначати наслідки власної діяльності та поведінки;

Ї *діагностичні* – здатність викладача ВНЗ визначати характерологічні особливості та поведінкові прояви студентів (курсантів, слухачів), здійснювати візуальну психодіагностику неправди, нещирості;

Ї *акторські* – здатність викладача ВНЗ до рольового перевтілення, імпровізувати; не показувати справжнє ставлення до певного студента (курсанта, слухача);

У *перцептивні* – здатність викладача ВНЗ проникати у внутрішній світ студентів (курсантів, слухачів), відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їх поведінку;

У *комунікативні* – здатність викладача ВНЗ встановлювати психологічний контакт; корегувати і управляти процесом взаємодії; «слухати, чути та почути»; коротко, чітко і ясно говорити по суті; викликати довіру;

У *організаторські* – здатність викладача ВНЗ визначати головні та невідкладні завдання педагогічного процесу; планувати й організовувати педагогічну діяльність;

У *лідерські* – здатність викладача ВНЗ здійснювати педагогічний психологічний вплив на студентів (курсантів, слухачів), регулювати взаємовідносини;

У *мобілізаційні* – здатність викладача ВНЗ до самоорганізації, підтримки власного професійного інтересу до педагогічної діяльності, емоційно-вольової саморегуляції.

Провідними професійно важливими якостями, що детермінують психологічну компетентність, є групи лідерських, комунікативних, моральних, емоційно-волевих, соціально-спрямованих якостей (дивись підрозділ 1.4).

Мотивація визначається у:

- а) *бажанні* особи бути психологічно грамотною;
- б) *потребі* досягати успіху;
- в) *мотивах* покращувати власний престиж та престиж курсу, групи (взводу); професійно самореалізовуватися, досягати кращих колективних та власних результатів.

Психологічно адекватне світосприйняття та світорозуміння викладача ВНЗ визначає ціннісно-сенсову складову **світогляду**.

Професійно-психологічна готовність – це настрій викладача ВНЗ на психологічно грамотну стратегію та форми поведінки під час соціальної взаємодії.

Досвід забезпечує процес обрання особою соціально сприятливих ефективних форм та стратегій поведінки в різних умовах навчально-виховного процесу.

Психологічна компетентність є дуже важливою у системі різновидів компетентностей, оскільки саме вона забезпечує соціально-адекватні, професійно важливі форми та стратегії поведінки викладача ВНЗ.

3.2. Зміст складових комунікативної компетентності

Одним із провідних різновидів соціальної ключової компетентності є комунікативна компетентність. **Комунікативна компетентність** – це здатність особи обирати і технологічно ефективно застосувати адекватний спосіб усного та письмового спілкування.

Комунікативна компетентність з точки зору лінгвістів розглядалася у працях: Р.М. Блакара, Б.Н. Головіна, О.М. Казарцевої, Е.В. Капащинської, Є.В. Ключова, В.П. Конецької, В.Г. Костомарова, Т.А. Тимофєєвої, Н. Хомського та ін.

Соціально-психологічні аспекти структури комунікативної компетентності та умов її розвитку вивчалися у працях: Г.М. Андрєєвої, О.А. Бодальова, Л.І. Божовича, Р.М. Грановської, А.Б. Добрович, Ю.М. Жукова, Н.Ю. Ємельянова, А.Г. Ковальова, А.С. Кондратьєва, Ю.С. Крижанської, В.А. Лабунської, А.А. Леонтьєва, В.Н. Панкратова, Б.Д. Паригіна, Л.А. Петровської, Е.В. Прозорова, Е.В. Сидоренка, В.П. Третякова та ін. Отже, розглянемо складові **комунікативної компетентності** викладача ВНЗ.

Знання, які детермінують комунікативну компетентність. Серед них слід виокремити загальні та спеціальні знання.

Загальні знання, якими повинен володіти викладач ВНЗ. Він повинен знати:

- лексичні, граматичні, фонетичні й орфографічні особливості мови;
- правильність, точність, влучність, адекватність використання мовних засобів;
- особливості використання мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення;
- особливості використання зображувально-виражальних засобів мови;
- особливості усного й писемного мовлення, його діалогічну та монологічну форми;
- різноманітні знакові системи у комунікативному процесі;
- правові приписи поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві;
- механізми психологічного впливу в процесі спілкування;

- різновиди маніпуляцій;
- маніпулятивні технології в міжособистісній взаємодії;
- механізми блокування маніпуляцій;
- інтерактивну та перцептивну сторони спілкування;
- бар'єри, що заважають ефективній комунікації;
- причини виникнення бар'єрів непорозуміння та шляхи їх подолання;
- види та функції комунікацій;
- інформаційно-комунікативні аспекти спілкування;
- систему мови та правила оперування мовними знаннями в мовній діяльності та ін.

Спеціальні знання у галузі комунікації, тобто викладач ВНЗ повинен знати:

- норми та правила комунікативної поведінки;
- основні рівні, форми та стратегії комунікації;
- правила мовної і немовної поведінки у ситуаціях професійного спілкування;
- особливості вербальної та невербальної комунікації;
- комунікативно-процесуальну складову професійної діяльності;
- особливості мовної поведінки осіб різних національно-культурних країн;
- методи та прийоми ефективної комунікації;
- методи та прийоми психологічного впливу на осіб різних типів характеру та темпераменту;
- маніпулятивні прийоми студентів (курсантів, слухачів) та ін.

Уміння. Серед них слід виокремити загальні та спеціальні комунікативні вміння викладача ВНЗ.

До загальних слід віднести уміння:

- володіти різними видами мовленнєвої діяльності (монолог, діалог, читання, письмо);
- дотримуватися етики та етикету спілкування;
- формувати сприятливе перше враження;
- ініціювати комунікацію та легко вступати в контакт;
- обирати ефективні методи та прийоми установлення і підтримання довірчих стосунків та контактів;
- протистояти стереотипам сприйняття;
- долати психологічні бар'єри та труднощі під час комунікації;
- використовувати систему мовленнєвих норм;

- приховувати власну позицію під час спілкування;
 - слухати, чути, почути та зрозуміти те, що мав на увазі співрозмовник;
 - не вкладати у слова співрозмовника свою інтерпретацію, стимулювати його до пояснення позиції, висловлювань;
 - діагностувати і оцінювати специфіку мовних жанрів і комунікативних засобів досягнення мети при взаємодії;
 - діагностувати і оцінювати співрозмовників (їх цілі і мотиви, рівень сприйняття інформації і її розуміння, лідерство);
 - зчитувати та грамотно інтерпретувати невербальні сигнали співрозмовника (погляд, міміку, жести, пози);
 - визначати сенсорні канали співрозмовників і ефективно їх використовувати за допомогою вербальних і невербальних ключів доступу;
 - визначати сутність соціально-психологічних закономірностей спілкування і взаємодії людей;
 - раціонально організовувати технологічний процес в міжособистісній взаємодії;
 - розкривати механізм і типи соціальної взаємодії;
 - спостерігати, адекватно сприймати події і динаміку процесу спілкування;
 - використовувати психологічні технології ефективного спілкування та раціональної поведінки під час педагогічного процесу;
 - швидко приймати доцільні рішення;
 - досягти бажаної комунікативної мети;
 - реалізовувати комунікативний намір відповідно завданню та умовам спілкування;
 - здійснювати основні мовні функції (підтверджувати, заперечувати, засумніватися, схвалити, погодитися, запропонувати, дізнатися, запросити тощо);
 - виразно говорити (вибрати правильний тон розмови, розставити логічні наголоси, знайти точну інтонацію і т.д.) тощо;
 - своєчасно припинити бесіду, опитування та ін.
- До спеціальних слід віднести уміння викладача ВНЗ:**
- обґрунтовувати власну оцінку;
 - опитувати, задавати запитання по темі;
 - конструктивно критикувати;
 - мобільно змінювати тему спілкування;

- прогнозувати розвиток комунікації та попереджувати власне попадання у «психологічні пастки»;
- обирати комунікативне поведіння, яке адекватне автентичній ситуації професійного спілкування;
- використовувати в процесі викладання різноманітні стилі спілкування;
- аргументувати та переконувати;
- отримувати перевагу у процесі комунікації;
- відстоювати власні переконання;
- висловлюватися логічно і послідовно, продуктивно і змістовно;
- задавати запитання та відповідати на них та ін.

Комунікативну компетентність детермінують такі різновиди **навичок**, як: лексико-граматичні, фонетичні, мелодико-інтонаційні, темпо-ритмічні, виразного читання, письмові та ін.

Комунікативні здібності - це індивідуально-психологічні особливості особи, що забезпечують ефективну комунікативну взаємодію та адекватне взаєморозуміння між людьми в процесі комунікації або виконання професійної діяльності.

До них слід віднести: комунікативно-інформаційні, когнітивні, емотивні, конативні та креативні (В.А. Ганзен [1]).

Комунікативну компетентність детермінують такі **професійно важливі комунікативні якості**, як: товариськість, контактність, доступність, дипломатичність, тактовність та доброзичливість, упевненість та невимушеність у спілкуванні, відсутність скованості, толерантність, емпатійність, мовна спритність та привабливість та ін.

Мотивація викладача ВНЗ визначається у:

а) *бажанні* викладача ВНЗ навчати та навчатися, передавати знання, удосконалюватися;

в) *потребі* у досягненні успіху, в особистісно-професійних досягненнях;

б) *мотивах* покращення престижу педагогічної професії, просування по кар'єрній сходінці, професійної самореалізації тощо.

Світогляд викладача ВНЗ визначається через світосприйняття та світорозуміння. Світогляд про навколишній світ, професію, який обумовлюються єдністю принципових позицій, поглядів та переконань, ідеалів, мрій, цілей, науково-лінгвістичних настановлень, ідеології, вірувань у необхідність передачі знань майбутнім поколінням тощо.

Професійно-психологічна комунікативна готовність – це настрій викладача ВНЗ на: а) ефективний та продуктивний процес комунікативної взаємодії, б) процес навчання тощо.

Досвід забезпечує якість комунікативного плину педагогічної діяльності.

Комунікативна компетентність викладача ВНЗ обумовлюється такими компонентами як:

1) **Когнітивний компонент**, який визначає інтелектуальну спроможність викладача ВНЗ до ефективного процесу комунікації, яка забезпечується знаннями, уміннями та навичками.

2) **Емоційно-вольовий компонент**, який визначає здатність викладача ВНЗ:

а) вирівнювати емоційне напруження під час навчального процесу;

б) мобілізуватися та продовжувати комунікацію при загрозливій ситуації;

в) управляти власними експресивними сигналами в процесі спілкування;

г) створювати відповідну «психологічну атмосферу контакту» і спонукати до діалогу під час навчального процесу;

д) емоційно налаштовуватися на ситуацію спілкування;

є) проявляти емпатію та гнучкість під час комунікації тощо.

3) **Діяльнісний компонент**, який визначає здатність викладача ВНЗ:

а) керувати комунікативним процесом;

б) обирати креативний підхід до вирішення комунікативних завдань;

в) забезпечувати оптимальний рівень комунікативної діяльності.

4) **Оціночний компонент**, який визначає здатність викладача ВНЗ адекватно оцінювати:

а) плин навчального процесу;

б) власні слабкі та сильні сторони;

в) результати навчання, спілкування, бесіди, опитування;

г) власні комунікативні можливості тощо.

Таким чином, ефективність та результативність педагогічної діяльності багато у чому залежить від ступеня розвитку у викладача комунікативної компетентності.

Зазначені компоненти надають найбільш повне розуміння феномену комунікативної компетентності викладача ВНЗ. Комунікативна компетентність викладача є підґрунтям, на якому базується педагогічна компетентність. Вона вбудована та інтегрована в усі характеристики та різновиди педагогічної компетентності.

3.3. Зміст складових управлінської компетентності

Для ефективного процесу реалізації різноманітних управлінських функцій викладачем ВНЗ велике значення має управлінська компетентність.

Управлінська компетентність викладача ВНЗ – це здатність особи продуктивно та ефективно керувати та управляти під час педагогічного процесу.

Управлінську компетентність у своїх працях розглядали такі науковці: Є. Березняк, В. Бондарь, В. Гриньова, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, І. Зязюн, Л. Калініна, Н. Коломінський, Л. Карамушка, О. Мармаза, В. Маслов, Н. Островерхова, Т. Сорочан та ін.

Управлінська компетентність ґрунтується та обумовлюється такою низкою взаємозалежних між собою **професійно важливих складових**, а саме:

Знання. Загальні знання. Викладач повинен *знати*:

1) *у галузі управління*:

- горизонтальний і вертикальний розподіл праці, рівні управління, структуризація діяльності ВНЗ, організаційна структура управління ВНЗ, типи організаційних структур;

- внутрішнє та зовнішнє середовище ВНЗ;

- внутрішньовузівські процеси;

- сучасні тенденції в розвитку ВНЗ, стратегічне управління ВНЗ та його процеси;

- сутність стратегічного управління та ін.;

2) *у сфері управління персоналом*:

- психологічні проблеми, що можуть виникати між викладачем та студентами (курсантами, слухачами);

- структурні характеристики групи: статусно-рольову, соціометричну і комунікативну, структуру соціальної влади в групі;

- характеристики групи: композицію, структуру, групові процеси, систему групових очікувань;
- характеристику групи різного рівня розвитку: конгломерат, номінальна, асоціація, кооперація, автономія, колектив, корпорація;
- офіційні і неофіційні ролі в групі;
- шляхи створення ефективної команди;
- форми психологічної сумісності студентів (курсантів, слухачів): спрацьовування, рольова сумісність, структурна сумісність;
- поняття соціально-психологічного клімату, його показники та шляхи його оптимізації;
- ефективні методи та прийоми управління курсом, групою (взводом);
- методи підтримки працездатності студентів (курсантів, слухачів);
- механізми та способи управлінського впливу;
- сутність, види та прийоми маніпулювання;
- причини появи чуток, канали їх поширення, методи боротьби з ними;

3) у сфері самоменеджменту:

- соціально-психологічні характеристики викладача ВНЗ;
- класифікацію стилів управління, керівництва, підпорядкування, роботи викладача;
- види управлінських рішень; принципи, форми, методи та процес їх прийняття та реалізації;
- характеристики авторитету (психологічного (морального, функціонального) та формального (посадового)) та ін.

Спеціальні знання. Викладач повинен *знати*:

- нормативно-правові акти, що регламентують діяльність ВНЗ;
- основи планування роботи та звітності;
- основні управлінські функції;
- основні форми взаємодії під час педагогічного процесу;
- права та обов'язки викладача;
- види заохочень та стягнень для активації педагогічного процесу.

Уміння, що детермінують управлінську компетентність викладача ВНЗ.

Загальні уміння. Викладач повинен *уміти*:

- аналізувати зовнішнє і внутрішнє середовище ВНЗ, виявляти у ньому ключові елементи та оцінювати їх вплив;

- успішно виконувати обов'язки, що передбачені посадовими інструкціями;

- встановлювати пріоритетність дій та заходів;
- володіти сучасними технологіями управління;
- здійснювати оцінку ефективності управлінських рішень та ін.

Спеціальні уміння. Викладач повинен *уміти*:

- раціонально використовувати час;
- приймати глибоко продумані й обґрунтовані рішення;
- визначати здібності студентів (курсантів, слухачів) та оптимально їх використовувати;
- сприяти створенню атмосфери участі студентів (курсантів, слухачів) та колективної підтримки цілей педагогічної діяльності;
- планувати педагогічну діяльність з урахуванням бажаних результатів, а також сильних та слабких сторін студентів (курсантів, слухачів);
- аналізувати соціально-значущі проблеми та процеси, що відбуваються на курсі, в групі (взводі);
- планувати програму необхідних дій для досягнення конкретної мети навчального процесу;
- впливати на характер і напрями діяльності студентів (курсантів, слухачів);
- нести відповідальність за прийняті рішення, за результати роботи курсу, групи (взводу) та ін.

Навички – перцептивні, інтелектуальні, рухові та змішані (технологічні, поведінкові, життєдіяльнісні, комунікативні).

Звичка до певних стилів та стратегій ефективного управління.

Здібності, що детермінують управлінську компетентність викладача ВНЗ. **Загальні здібності** забезпечують відносну легкість і продуктивність у засвоєнні загальних знань та умінь у сфері управління та при виконанні різних управлінських функцій.

До спеціальних здібностей викладача слід віднести:

а) *прогностичні* – здатність викладача передбачати можливі відхилення, небажані явища та наслідки на курсі, в групі (взводі) та ін.;

б) *стратегічно-тактичні* – здатність викладача «бачити» перспективу, ефективно планувати діяльність курсу, групи (взводу);

в) *дидактичні* – здатність викладача обирати адекватні форми, засоби, методи та прийоми управління;

г) *оцінні* – здатність викладача виявляти, визначати ступінь ефективності того чи іншого способу, методу, що застосовується під час педагогічного процесу, визначати наслідки управлінських рішень;

д) *діагностичні* – здатність викладача визначати характерологічні особливості та поведінкові прояви різних категорій студентів (курсантів, слухачів), здійснювати візуальну психодіагностику тощо;

е) *перцептивні* – здатність викладача проникати у внутрішній світ студентів (курсантів, слухачів), відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їх поведінку;

є) *організаторські* – здатність викладача визначати головні та невідкладні завдання при організації навчального процесу та безпосередньо організовувати діяльність курсу, групи (взводу);

ж) *лідерські* – здатність управляти іншими;

з) *мобілізаційні* – здатність викладача до самоорганізації, підтримки власного професійного інтересу до педагогічної діяльності, емоційно-вольової саморегуляції та ін.

Управлінську компетентність викладача ВНЗ детермінують **професійно важливі лідерські якості**, як: впевненість у собі, самостійність, незалежність, заповзятливість, авторитетність, помірна амбіційність, харизматичність, організованість, підприємливість та ін.

Мотивація визначається у:

а) *бажанні* викладача ВНЗ управляти навчальним процесом курсу, групи (взводу), управляти іншими;

б) *потребі* досягати успіху та забезпечувати успіх курсу, групи (взводу);

в) *мотивах*: покращувати власний престиж та престиж курсу, групи (взводу); професійно самореалізовуватися, досягати кращих колективних та власних результатів.

Професійно-психологічна готовність – це настрій викладача ВНЗ на здійснення управлінських функцій під час педагогічного процесу.

Досвід забезпечує раціональність, економічність, продуктивність, ефективність та результативність управлінської діяльності під час педагогічного процесу.

Необхідно підкреслити, що зазначені складові управлінської компетентності викладача є взаємозалежними та взаємообумовленими.

3.4. Зміст складових конфліктологічної компетентності

Конфлікти у ВНЗ або студентському колективі погіршують соціально-психологічний клімат, впливають на емоційний стан, настрої та, відповідно, на навчально-виховний процес і розвиток особистості певного студента (курсанта, слухача).

Конфлікти бувають у взаємодії: «викладач – студент», «викладач – студенти», «викладач – педагогічний колектив», «викладач – викладач», «викладач – викладачі», «викладач – керівник» та ін.

Причинами конфліктів у взаємодії «викладач – педагогічний колектив», «викладач – викладач», «викладач – викладачі», «викладач – керівник» є:

1. Суб'єктивізм викладача.
2. Консерватизм, зверхність, ригідність, ворожнеча, образливість, агресивність, нестриманість та інші риси характеру.
3. Невміння сприймати конструктивну критику та адекватно реагувати на неї.
4. Дуже висока неадекватна самооцінка викладача.
5. Низький рівень конфліктологічної компетентності викладача.
6. Гіпертрофована потреба збирати плітки, слухи та розповсюджувати їх.
7. Потреба самоствердитися за рахунок інших.
8. Невміння викладача передбачати напрями розгортання конфлікту та його можливі наслідки.
9. Зайва конфліктність викладача та ін.

З огляду на вищезазначене можемо стверджувати, що конфліктологічна компетентність викладача ВНЗ відіграє вирішальну роль у його життєдіяльності. Вона сприяє гармонізації міжособистісних стосунків у певному викладацькому або навчальному колективі (курсі, групі (взводі)).

Конфліктологічна компетентність – це здатність викладача розв'язувати конфлікти, що виникають під час педагогічної діяльності та у повсякденному житті.

Основні положення конфліктологічної компетентності у своїх працях розглядали: В.В. Базелюк, Г.С. Бережна, Є.М. Богданов, О.І. Денісов, В.Г. Зазикін, Е.Е. Ефімова, М.М. Кашапов, Л.А. Петровська, В.В. Рогацьов, Б.І. Хасан, Л.М. Цой та ін.

Складовими **конфліктологічної компетентності** викладача є:

Знання. Викладач повинен *знати* [13]:

- закономірності виникнення конфліктів;
- різновиди конфліктів;
- причини конфліктів;
- етапи та фази розгортання конфліктів;
- шляхи подолання конфліктів;
- методи психологічного впливу;
- технологію урегулювання конфліктів;
- типи спільних рішень;
- основні правила та принципи процесу урегулювання конфліктів;
- динаміку конфлікту (об'єктивні передумови конфлікту, усвідомлення конфлікту, конфліктні дії);
- особливості внутрішньої структури та динаміки різних типів конфліктів;
- специфіку прогнозування, попередження та вирішення конфліктів;
- індивідуально-психологічні особливості стратегій поведінки особи в конфлікті;
- характеристику емоційного стану конфліктуючих сторін;
- вербальні і невербальні техніки урегулювання емоційного стану конфліктуючих сторін;
- особливості поводження з учасниками конфлікту різних типів характеру та ін.

Викладач ВНЗ повинен *уміти* [13]:

- з'ясовувати позиції сторін конфлікту;
- встановлювати та підтримувати контакт;
- вислуховувати аргументацію сторін конфлікту щодо суті конфлікту, суперечки;
- обговорювати зі сторонами конфлікту їх дійсні інтереси, при цьому зосереджуватися саме на їх інтересах;
- аналізувати конфліктну ситуацію, об'єктивні і суб'єктивні чинники конфлікту;
- підтримувати нейтралітет відносно різних спірних питань;
- знаходити «ключ» до кожного учасника конфлікту;
- своєчасно зупиняти та нейтралізовувати агресію учасників конфлікту;
- самостійно приймати рішення, які задовольняють сторони конфлікту;

- сприяти досягненню конфліктуючими сторонами взаємоприйнятної згоди щодо розв'язання спору;
- долати бар'єри спілкування під час зatoryного конфлікту;
- правомірно, ввічливо і коректно, тактовно і делікатно, ухильно і безболісно для конфліктуючих сторін повертати ситуацію у необхідне русло;
- передбачати напрями подальшого розгортання конфлікту та можливі наслідки;
- конструктивно розв'язувати спірні питання або конфлікт;
- попереджати негативний розвиток подій у разі подальшого розгортання конфлікту;
- знаходити ефективні шляхи виходу з різних складних та конфліктних ситуацій;
- безконфліктно спілкуватися у складних ситуаціях;
- оцінювати та пояснювати проблемні ситуації, які виникають;
- сприяти знаходженню компромісу між сторонами конфлікту;
- надавати сторонам конфлікту бездоганно зважені пропозиції та слушні поради;
- здійснювати психологічний вплив для урегулювання конфлікту між сторонами конфлікту;
- прогнозувати наслідки конфліктної взаємодії;
- допомагати конфліктуючим сторонам винаходити вихід з «глухого кута»;
- дотримуватися високої культури спілкування;
- ненав'язливо «підкинути» корисну ідею, яка потім буде розвинена конфліктуючими сторонами;
- знаходити ефективні педагогічні засоби регуляції негативних емоційних проявів сторін конфлікту;
- застосовувати такі техніки як: активне слухання, емпатію і фасилітацію різноманітних процесів, щоб результатом урегулювання конфліктуючих сторін стало вигідне для всіх учасників рішення;
- знаходити рішення, які влаштовують дві сторони конфлікту та ін.

У викладача ВНЗ повинні бути розвинуті такі різновиди **навичок**: перцептивні, інтелектуальні, рухові, змішані (технологічні, життєдіяльні, поведінкові, комунікативні).

У викладача ВНЗ повинна бути розвинута **звичка** до певних ефективних та раціональних форм, стилів та стратегій розв'язання конфліктів.

Викладачеві ВНЗ повинні бути притаманні такі **спеціальні здібності**, як:

а) *прогностичні* – здатність викладача ВНЗ передбачати можливі відхилення, небажані явища та наслідки на курсі, в групі (взводі) та ін.;

б) *стратегічно-тактичні* – здатність викладача ВНЗ обрати найбільш раціональні шляхи вирішення конфліктної ситуації;

в) *дидактичні* – здатність викладача обирати найбільш ефективні форми, засоби, методи та прийоми управління конфліктами;

г) *оцінні* – здатність викладача визначати ступінь ефективності того чи іншого способу, методу, що застосовується під час вирішення конфлікту, визначати наслідки управління конфліктами;

д) *діагностичні* – здатність викладача визначати характерологічні особливості та поведінкові прояви різних категорій студентів (курсантів, слухачів), здійснювати візуальну психодіагностику тощо;

е) *перцептивні* – здатність викладача проникати у внутрішній світ студентів (курсантів, слухачів), відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їх поведінку;

є) *організаторські* – здатність викладача визначати головні та невідкладні завдання при розв'язанні конфлікту на курсі, у групі (взводі);

ж) *лідерські* – здатність управляти іншими;

з) *мобілізаційні* – здатність викладача до самоорганізації, емоційно-вольової саморегуляції та ін.

Важливою складовою, що детермінує конфліктологічну компетентність викладача ВНЗ є **професійно важливі якості**, до яких слід віднести такі: впевненість у собі, самостійність, незалежність, авторитетність, харизматичність, організованість, винахідливість, сумлінність, старанність, обережність, обґрунтованість, об'єктивність, спостережливість, проникливість, рефлексивність, уважність, ввічливість, делікатність, дипломатичність, доброзичливість, коректність, нормативність, надійність, прогностичність та ін.

Світогляд визначається в установках викладача щодо необхідності стати медіатором між конфліктуючими сторонами.

Серед **мотиваційних** характеристик слід виділити:

1) *бажання* викладача ВНЗ бути посередником між конфліктуючими сторонами; підвищувати свій професійний рівень у галузі медіації;

2) *потребу* у досягненні успіху, в особистісно-професійних досягненнях, у досягненні результату тощо;

3) *мотиви* захисту прав конфліктуючих сторін; соціальної справедливості; розв'язання складних застарілих конфліктів для примирення сторін; професійної самореалізації.

Професійно-психологічна готовність – настрой викладача ВНЗ на ефективний процес розв'язання конфлікту, дотримуючись етичних норм у ставленні до учасників конфлікту.

Досвід. Чим частіше викладач буде застосовувати медіаційні технології, тим досконалішими будуть стратегії та форми розв'язання конфліктних ситуацій.

Підводячи підсумки, наголошуємо на тому, що конфліктологічна компетентність тісно взаємопов'язана з психологічною, управлінською та комунікативною різновидами соціальної ключової компетентності.

Тестові завдання

1. Комунікативна компетентність – це:

а) здатність викладача використовувати мовні засоби залежно від типу, стилю мовлення;

б) здатність викладача використовувати лексичні, граматичні, фонетичні й орфографічні особливості мови;

в) здатність особи обирати і технологічно ефективно застосувати адекватний спосіб усного та письмового спілкування.

2. Психологічна компетентність – це:

а) здатність викладача ВНЗ обирати ефективні, адекватні, правомірні форми та стратегії власної поведінки;

б) здатність викладача ВНЗ під час педагогічного процесу психологічно грамотно, раціонально, продуктивно та ефективно будувати та реалізовувати соціальну взаємодію;

в) здатність викладача ВНЗ визначати соціально-психологічні закономірності взаємозв'язку соціального і психологічного, взаємодії особистості та соціуму.

Питання для самоконтролю

1. Надайте визначення дефініції «психологічна компетентність».

2. Надайте визначення дефініції «комунікативна компетентність».

3. Надайте визначення дефініції «управлінська компетентність».
4. Надайте визначення дефініції «конфліктологічна компетентність».
5. Назвіть професійно важливі якості, які детермінують психологічну компетентність.
6. Назвіть професійно важливі якості, які детермінують управлінську компетентність.
7. Назвіть професійно важливі якості, які детермінують комунікативну компетентність.
8. Назвіть професійно важливі уміння, які детермінують конфліктологічну компетентність.
9. Назвіть професійно важливі уміння, які детермінують психологічну компетентність.
10. Назвіть професійно важливі уміння, які детермінують управлінську компетентність.

Перелік тем науково-дослідних робіт

1. Різновиди мовленнєвої компетентності викладача ВНЗ.
2. Різновиди соціальної ключової компетентності та їх зміст.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Ганзен В.А. Системные описания в психологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 175 с.
2. Цільмак О.М. Складові комунікативної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України / О.М. Цільмак // Причорноморські психологічні студії. – 2017. – № 2. – С.111-117
3. Цільмак О.М. Зміст складових соціально-психологічної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції. / О.М. Цільмак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – № 2. – С.111-119
4. Цільмак О.М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика [Текст] : монографія / О.М. Цільмак. – Одеса: РВВ ОДУВС, 2011. – 432 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 384–431.
5. Гонаболин Ф. Н. Психология. – Из-во «Просвещение», М., 1973. – 240 с.

6. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. / С.С. Пальчевський. – К.: Каравела, 2007. – 576 с.
7. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растянкин П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении, М., 1990
8. Крижанская Ю.С., Третьяков В.П. Грамматика общения.,- Л.,- 1990
9. Основы конструктивного общения. Хрестоматия. Составители: Т.Г. Григорьева, Т.П. Усольцева. Изд: “Совершенство”.- М., - 1997
10. Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий (под ред. Е.С. Кузьмина и В.Е. Семенова).- Л.: Лениздат., - 1987
11. Введение в практическую социальную психологию (под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой).- М.: “Смысл”, - 1996
12. Пов’якель Н. І. Психологія вирішення педагогічних конфліктів / Надія Пов’якель. – Київ : Шкільний світ, 2008. – 128 с.
13. Цільмак О.М. Професійна компетентність медіатора у галузі відновного правосуддя / О. М. Цільмак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 4. – С. 63-65
14. Самсонова Н. В. Конфликтологическая компетентность специалиста / Н. В. Самсонова // Вуз-XXI и культура. – Казань, 2000. – С. 37–40.
15. Баныкина С. В. Конфликтологическая компетентность педагога / С. В. Баныкина. – Астрахань, 1997. – 169 с.
16. Журавлев В.И. Основы педагогической конфликтологии. Учебник. – М. : Российское педагогическое агентство, 1995. – 184 с.
17. Ефимова Е. Е. Формирование конфликтной компетентности будущего учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е.Е. Ефимова. – Волгоград, 2001. – 189 с.
18. Хасан Б. И. Психотехника конфликта и конфликтная компетентность / Б. И. Хасан. – Красноярск, 1996. – 99 с.
19. Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: Диагностика и развитие/ М.И. Лукьянова. – М.: Сфера, 2004. – 144 с.

ГЛАВА 4.

ЗМІСТ СКЛАДОВИХ ПРОВІДНИХ РІЗНОВИДІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ГЛАВА 4.

ЗМІСТ СКЛАДОВИХ ПРОВІДНИХ РІЗНОВИДІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

4.1. Зміст складових навчальної компетентності

Навчальна компетентність є важливим підвидом педагогічної компетентності, завдяки якому саме й відбувається навчальний процес. Здатність викладача (науково-педагогічного, педагогічного працівника) навчати та навчатися, передавати власні знання, розвивати та формувати у осіб, що навчаються, практичні уміння та навички. Ця здатність є мистецтвом, що обране за покликом серця та розуму, що реалізується шляхом натхненної, копіткої, наполегливої, чесної праці, яка збагачує світ людяністю, прагматизмом, мудрістю.

Основні положення навчальної компетентності у своїх працях проглядали: Н. Бібік, О. Марковська, С. Гаряча та ін.

Навчальна компетентність – це здатність викладача навчати інших, тобто передавати власні знання, формувати уміння та навички у студентів (курсантів, слухачів), а також здатність навчатися, тобто удосконалювати свій професійний рівень. Розглянемо зміст складових, що детермінують навчальну компетентність викладача ВНЗ.

Знання. Викладач ВНЗ повинен знати:

- освітні стандарти, що регламентують навчальну діяльність ВНЗ;
- нормативні вимоги до діяльності викладачів;
- зміст освіти у вищій школі;
- основні завдання педагогічного процесу у ВНЗ;
- педагогічні закономірності, сутність, принципи, методи і форми навчання, виховання, розвитку і професійної підготовки конкретної особи до певного виду діяльності й суспільного життя;
- сутність, особливості і закономірності педагогічного процесу та його складових;
- дидактичні системи та дидактичні технології у вищій школі;
- сучасні технології навчання у ВНЗ;
- види та стилі навчання;
- форми навчання;
- програму навчальної дисципліни та навчальний матеріал;

- критерії оцінювання;
- організаційні, технологічні та науково-дослідні тенденції, що впливають на забезпечення навчання і професійної підготовки;
- закономірності викладання певного навчального предмету;
- закономірності навчального процесу;
- закономірності процесу навчання;
- засоби, способи і організаційні форми навчально-виховного процесу;
- навчальні стратегії та процес застосування теоретичних основ педагогіки;
- сукупність правил, які необхідно застосовувати для найбільш успішного навчання того чи іншого предмету;
- функції та види педагогічної оцінки;
- поняття, функції і види засобів навчання;
- форми, функції, принципи та види контролю навчальної діяльності студентів (курсantів, слухачів);
- методи, форми і засоби виховного впливу на особистість студента (курсанта, слухача);
- генезу формування предметного знання та ін.

Викладач ВНЗ повинен уміти:

- визначати цілі навчання і конкретизувати його результати;
- продукувати освітні ресурси;
- ефективно здійснювати процес навчання;
- контролювати засвоєння отриманих знань;
- аналізувати результати навчання й оцінювати навчальний процес;
- вільно володіти матеріалом, що вивчається;
- усвідомлено включати новий навчальний матеріал в систему освоєних знань осіб, що навчаються;
- демонструвати практичне застосування матеріалу, який вивчається;
- ставити цілі (освітні, виховні, розвиваючі) вивчення навчального матеріалу;
- моделювати способи, форми і засоби навчання з урахуванням змісту та пізнавальних можливостей, обирати зміст навчання відповідно до цілей та пізнавальних можливостей осіб, що навчаються;
- прогнозувати та планувати результат навчання;

- враховувати сильні сторони і недоліки навчальних заходів;
- проводити навчальні заходи, які включають реальні завдання, що розраховані на вихідні знання і вміння осіб, що навчаються, та які можуть надати можливості для здійснення на практиці діяльності на необхідному рівні;
- створювати сприятливе середовище для процесу навчання;
- забезпечувати захопливість і ефективність навчальних занять;
- ясно викладати мету й очікувані результати заходів з навчання;
- обмінюватися думками, контролювати і мінімізувати збої у процесі навчання;
- володіти методами педагогічного оцінювання;
- оцінювати процес навчання в зіставленні з конкретизованими результатами діяльності;
- аналізувати процес навчання на необхідному рівні з використанням достовірних моделей;
- удосконалювати процес навчання на основі результатів аналізу;
- застосовувати методи педагогічного оцінювання на конкретних прикладах;
- перейти від педагогічного оцінювання до самооцінки;
- своєчасно надавати допомогу студентам (курсантам, слухачам) при виникненні складнощів у процесі навчання;
- стимулювати інтерес студентів (курсантів, слухачів) до самостійності і творчості;
- здійснювати адекватну та справедливую оцінку навчальних досягнень студентів (курсантів, слухачів);
- розвивати у студентів (курсантів, слухачів) самостійність і відповідальність за результати навчання;
- створювати умови для набуття студентами (курсантами, слухачами) практичного професійного досвіду;
- розвивати мотиви навчання;
- здійснювати прогнозування розвитку педагогічного процесу залежно від перспектив науки і потреб суспільства та ін.

Викладач ВНЗ має володіти такими різновидами **навичок**, як: перцептивні, інтелектуальні, рухові, змішані (технологічні, життєдіяльнісні, поведінкові, комунікативні).

Звичка читати лекції, передавати іншим знання, пояснювати, виправляти тощо.

Навчальну компетентність викладача детермінують **здібності**, що визначаються у двох напрямках – здатність навчатися, тобто систематично підвищувати рівень власної компетентності, а також у здатності навчати інших, тобто передавати свої знання, уміння та свій досвід.

До спеціальних навчальних здібностей викладача слід віднести:

а) *прогностичні* – здатність викладача прогнозувати процес навчання як конкретно кожного студента (курсанта, слухача), так і групи (взводу), курсу в цілому та ін.;

б) *стратегічно-тактичні* – здатність викладача обирати такі тактичні прийоми, щоб досягти стратегічної мети навчання;

в) *дидактичні* – здатність викладача обирати адекватні форми, засоби, методи та прийоми педагогічної діяльності;

г) *оцінні* – здатність викладача здійснювати адекватне оцінювання студентів (курсантів, слухачів);

д) *діагностичні* – здатність викладача продуктивно визначати глибину та обсяг знань, умінь та навичок студентів (курсантів, слухачів);

е) *перцептивні* – здатність викладача проникати у внутрішній світ студентів (курсантів, слухачів), відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їх поведінку;

ж) *організаторські* – здатність викладача визначати головні та невідкладні завдання навчального процесу та організовувати навчальну діяльність курсу, групи (взводу);

і) *мобілізаційні* – здатність викладача до самоорганізації, емоційно-вольової саморегуляції та ін.

Навчальну компетентність викладача ВНЗ детермінують такі групи **професійно важливих якостей**, як: інтелектуальні, емоційно-вольові, соціальноспрямовані, лідерські, комунікативні, моральні.

Мотивація визначається у:

а) *бажанні* навчати інших, передавати досвід, розвивати уміння тощо;

б) *потребі* передавати знання, уміння, реалізуватися у якості педагога;

г) *мотиві* ефективно та результативно здійснювати навчальну діяльність.

Професійно-психологічна готовність – це настрій викладача ВНЗ на ефективний процес здійснення навчальної діяльності.

Чим довше викладач викладає, тим більше він здобуває **досвіду**, який впливає на його професійну майстерність.

Зазначені складові навчальної компетентності викладача ВНЗ є взаємозалежними та взаємообумовленими. Навчальна компетентність є важливою ланкою у системі різновидів педагогічної компетентності.

4.2. Зміст складових методичної компетентності

На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні визначального значення та особливої актуальності набувають методика, методи, технології та техніки викладання дисциплін у вищій школі.

Методика викладання – це оптимальне поєднання загальнодидактичних методів, прийомів і засобів навчання, які застосовуються для організації навчального процесу [2].

Методична компетентність викладача ВНЗ є важливим різновидом педагогічної компетентності, оскільки вона забезпечує вибір того як треба навчати, чому та навіщо треба навчати й які саме критерії оцінки обрати.

С. Рягін підкреслює важливі компоненти методичної компетентності: мобільність знань (постійне відновлення знань для успішного рішення завдань зараз і в даних умовах), гнучкість методу (застосування того або іншого методу в залежності від умов), критичність мислення (творче, нестандартне мислення), відповідальність за дії.

Основні положення методичної компетентності викладача у своїх працях розглядали: В. Адольф, І. Акуленко, О. Зубков, С. Івашьова, А. Кузьминський, Н. Кузьміна, О. Лебедева, І. Малова, Т. Сясіна, В. Ситаров, С. Скворцова, Н. Тарасенкова, Н. Цюлюпа та ін.

Методична компетентність – це здатність викладача структурно та ефективно застосовувати різноманітні методи та прийоми під час педагогічної діяльності. Розглянемо зміст складових, що детермінують методичну компетентність викладача ВНЗ.

Знання. Викладач ВНЗ повинен **знати**:

– методологічні і теоретичні засади педагогічного процесу у ВНЗ на сучасному етапі розвитку науки і людства;

- переваги, недоліки і належні механізми використання методів навчання, складових рішення для організації навчання;
- сильні сторони і обмеження різних методів навчання;
- форми, методи і педагогічні технології;
- міжпредметні зв'язки методики викладання із іншими дисциплінами;
- норми, критерії оцінювання знань, умінь студентів (курсантів, слухачів), повідомлення їм та отримання від них зворотного зв'язку;
- методику самостійної підготовки студента (курсанта, слухача) до тестів, модульної контрольної роботи, домашніх контрольних робіт;
- методику підготовки реферату як самостійної творчої роботи студентів (курсантів, слухачів);
- методику викладання певної групи дисциплін, окремої дисципліни, її розділів й окремих тем;
- критерії відбору, принципи структурування змісту навчального курсу у ВНЗ та ін.

Викладач ВНЗ повинен уміти:

- розробляти методичні системи та окремі методи соціалізації і професійної підготовки майбутніх фахівців, їхнього виховання й розвитку;
- розробляти методичні матеріали: навчальні програми, робочі програми, тексти лекцій, плани семінарських занять, плани практичних занять, тестові завдання, методичні рекомендації щодо самостійної підготовки, методичні рекомендації щодо написання контрольних робіт та ін.;
- планувати зміст, процес організації лекції, практичного та семінарського заняття;
- укладати лекційні тексти за передбачуваною схемою, планом;
- складати план проведення семінарського та практичного заняття з певної дисципліни, визначати його методичне забезпечення;
- слідувати процесу поступального розвитку при підготовці освітніх ресурсів;
- здійснювати пошук шляхів, прийомів, способів і засобів активізації пізнавальної діяльності студентів (курсантів, слухачів), скорочення часу на їхнє ефективне та якісне професійне навчання;

– розробляти методичні системи та окремі методи соціалізації і професійної підготовки майбутніх фахівців, їхнього виховання й розвитку;

– розробляти нові підходи, принципи, форми і методи професійної, підготовки студентів (курсантів, слухачів) до діяльності в умовах конкуренції;

– обирати оптимальні методи педагогічної діяльності;

– використовувати технологічний інструментарій, який дозволяє оптимальними методами і засобами найбільш ефективно засвоювати студентам (курсантам, слухачам) зміст певної навчальної дисципліни, опановувати досвід предметної діяльності;

– обирати адекватні завданням форми презентації результатів педагогічної діяльності;

– апробувати інноваційні прийоми, методи та засоби навчання і виховання, що застосовуються в системі педагогічного процесу;

– здійснювати оцінювання успішності та ефективності результатів педагогічної діяльності;

– конкретизувати цілі у відповідності до курсів, тем, лекцій;

– обирати зміст навчання відповідно до цілей та пізнавальних можливостей студентів (курсантів, слухачів);

– здійснювати збір, аналіз і використання даних з усіх аспектів навчання;

– аналізувати та впроваджувати у власну діяльність теоретично обґрунтовані положення найсучаснішого педагогічного досвіду;

– застосовувати методи, прийоми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів (курсантів, слухачів) (бесіду, діалог, дискусію, мозкову атаку, сюжетно-рольові ігри, роботу в групах тощо);

– здійснювати педагогічний аналіз форм і засобів виховання у навчальному закладі з позицій реалізації в них принципів виховання, творчо проводити лекції, семінарські, практичні заняття та ін.

Методичну компетентність викладача ВНЗ детермінують **навички**, що визначаються у швидкому використанні методу, що найбільш ефективний у певній ситуації для досягнення поставленої педагогічної мети.

Методичні звички виникають тоді, коли викладач ВНЗ є майстром педагогічної діяльності та йому не треба витрачати багато часу на підготовку методичного інструментарію.

Методичну компетентність обумовлюють такі **професійно важливі якості**, як: обміркованість, прагматичність, гнучкість, ретельність, цілеспрямованість, педантичність, наполегливість та ін.

Методичні здібності характеризуються спроможністю викладача ВНЗ здійснювати творчий пошук по удосконаленню методичного інструментарію, форм, методів, засобів, педагогічних технологій.

Мотивація визначається у:

- а) *бажанні* викладача ВНЗ удосконалювати методичний інструментарій, форми, методи, засоби, педагогічні технології тощо;
- б) *потребі* здійснення якісного та результативного процесу навчання інших, самовдосконалення;
- в) *мотиві* викладача ВНЗ бути найкращим фахівцем у галузі педагогіки.

Професійно-психологічна готовність – це настрой викладача ВНЗ на ефективну методичну діяльність; готовність до проведення навчальних занять.

З набуттям **досвіду** рівень методичної компетентності підвищується, удосконалюється якість підготовки методичного інструментарію, якість вибору форм, методів, засобів, педагогічних технологій.

Методична компетентність забезпечується усіма цими складовими та при удосконаленні одного елементу, удосконалюються й інші.

4.3. Зміст складових організаційної компетентності

Педагогічна діяльність спрямована на організацію процесу навчання у вищій школі у відповідності до вимог суспільства. Організаційний компонент педагогічної діяльності вміщує організацію:

- 1) процесу повідомлення студентам (курсантам, слухачам) інформації;
- 2) різноманітних видів діяльності (навчальної, наукової, спортивної, культурно-масової та ін.) студентів (курсантів, слухачів) та заходів;
- 3) власної професійної діяльності;
- 4) внутрішньовузівських заходів – науково-практичних конференцій, профорієнтаційних заходів, конкурсів.

Основні положення організаційної компетентності у своїх працях розглядали: І.В. Кожем'якіна, С.Г. Пільова, О.В. Чубарук та ін.

Організаційна компетентність – це здатність особи організовувати власну педагогічну діяльність, навчальну та позанавчальну діяльність студентів (курсантів, слухачів).

Розглянемо зміст складових, що детермінують організаційну компетентність викладача ВНЗ. Отже.

Знання. Викладач ВНЗ повинен **знати**:

- теоретичні основи організації процесу навчання (закономірності, принципи, методи);
- форми, засоби, методи та прийоми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів (курсантів, слухачів);
- структуру, психолого-педагогічні аспекти організації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- організаційні заходи навчального процесу ВНЗ;
- види формальних, напівформальних і неформальних методів навчання, які можуть стати складовими рішення щодо організації навчання та ін.

Викладач ВНЗ повинен **уміти**:

- аналізувати поточні і перспективні організаційні та освітні середовища, беручи до уваги: організаційні потреби, механізми надання та використання ресурсів, процес підготовки перспективних планів навчальних заходів і процес реалізації методики навчання для забезпечення відповідності планам навчальних заходів, стратегіям і процедурам;
- аналізувати питання організаційного характеру для управління навчальним процесом;
- розробляти перспективні плани навчальних заходів;
- забезпечувати виконання методик навчання відповідно до навчальних планів, стратегій та процесів;
- залучати студентів (курсантів, слухачів) до реалізації будь-якої діяльності - дослідження, проектування, керівництва;
- здійснювати контроль і оновлення навчальних планів, стратегій і процесів з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу для задоволення мінливих потреб професійної діяльності;
- організовувати освітній процес з опорою на позитивні сторони кожного студента (курсанта, слухача);

– виступати організатором соціально-педагогічних умов, що забезпечують розвиток і становлення особистості студента (курсанта, слухача);

– організовувати продуктивну групову роботу студентів (курсантів, слухачів);

– застосовувати ефективні методи, прийоми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів (бесіда, діалог, дискусія, мозкова атака, сюжетно-рольова гра, робота в групах тощо);

– організовувати і проводити науково-методичну роботу;

– організовувати різні види діяльності студентів (курсантів, слухачів) таким чином, щоб результати відповідали цілям навчання;

– організовувати науково-практичні конференції (семінари, круглі столи), профорієнтаційні заходи, конкурси та ін.;

– організовувати власну діяльність і поведінку в процесі безпосередньої взаємодії зі студентами (курсантами, слухачами) та ін.

Організаторські навички – це спроможність особи на несвідомому рівні брати ініціативу у свої руки, розподіляти завдання, функції, визначати відповідальних за виконання доручення та ін.

Організаторські звички визначаються у потребі організації навчально-виховного процесу студентів (курсантів, слухачів), організації певних заходів зі студентами (курсантами, слухачами) та ін.

Провідними професійно важливими якостями, що обумовлюють *організаційну діяльність* викладача, є групи лідерських, комунікативних, моральних, емоційно-волових, соціально-спрямованих якостей та ін.

Організаційні здібності – це, по-перше, здібності організовувати учнівський колектив, об'єднувати його, надихати на вирішення важливих задач і, по-друге, здібності правильно організовувати свою власну роботу. Організація власної роботи передбачає вміння правильно планувати і самостійно контролювати її. У досвідчених викладачів виробляється своєрідне почуття часу – вміння правильно розподіляти роботу, вкладатися у визначений термін [3].

Мотивація визначає:

а) *бажання* викладача ВНЗ здійснювати організаційну діяльність, досягати кращих результатів тощо;

б) *потребу* викладача ВНЗ в організаційній діяльності;

в) *мотив* бути ефективним організатором.

Професійно-психологічна готовність – це настрой викладача ВНЗ на ефективну та продуктивну організаційну діяльність.

З набуттям **досвіду** рівень організаційної компетентності підвищується та удосконалюється якість вибору форм, методів, засобів організаційної діяльності.

Організаційна компетентність є дуже важливим різновидом педагогічної компетентності. Вона забезпечується усіма вищевказаними складовими та при розвитку та удосконаленні одного елементу з цих складових, удосконалюється й підвищується рівень інших елементів, що у загальному контексті впливає на рівень організаційної компетентності.

4.4. Зміст складових наукової компетентності

Педагогічна діяльність викладача спонукає його до глибокої систематизації і узагальнення матеріалу, до досконалого формулювання нових ідей, гіпотез і висновків. Йому тому вона має поєднуватись із науково-дослідницькою діяльністю. Оскільки, вона може розвиватись лише за умови збагачення її новими фактами, здобутими у процесі науково-дослідної роботи.

Питанням наукової діяльності педагогів вищої школи присвячено багато наукових робіт, у тому числі таких дослідників як: В. Бобров, В. Гавріленко, С. Гессен, З. Єсарева, Ю. Козловський, С. Лебедєв, Г. Матушанський, Е. Мірський, О. Мороз, О. Онуфрієва, В. Оствальд, М. Пірогов, В. Пугач та ін.

Наукова компетентність – це здатність викладача досліджувати, аналізувати, систематизувати, уточнювати, визначати, описувати та упродовжувати наукові винаходи на основі глибоких удосконалених знань, умінь та навичок. Розглянемо зміст складових, що детермінують наукову компетентність викладача ВНЗ.

Знання. Викладач ВНЗ повинен **знати:**

- нормативно-правові акти, що регламентують наукову діяльність науково-педагогічного працівника;
- напрями організації та проведення наукових досліджень, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки, наукоємних технологій і освіти;

- ознаки, властивості та функції науки як сфери суспільної діяльності;
- особливості організації процесу наукового пізнання;
- евристичний потенціал та систему дослідницьких підходів і методів;
- довідково-пошуковий апарат бібліотеки, архіву;
- вимоги щодо написання науково-дослідних робіт (монографії, автореферату, дисертації, наукових статей, тез конференцій та ін.);
- основи методології, методики і техніки наукової праці;
- композицію дисертації та її структуру;
- кваліфікаційні ознаки дисертації та етапи її виконання;
- загальний алгоритм підготовки дисертаційної роботи;
- технологію написання наукової праці;
- процедуру підготовки до захисту дисертації та проведення самого захисту;
- правила оформлення текстового та ілюстративного матеріалу наукової праці з урахуванням вимог, які висуваються до оформлення рукописів, що направляються до друку;
- правила використання ідей та розробок, отриманих під час спільної роботи зі співавторами;
- правила уведення нових наукових категорій і понять;
- правила оформлення тексту дисертації та автореферату;
- алгоритм розкриття нових закономірностей протікання природних і суспільних процесів;
- основи розробки та наукового обґрунтування пропозицій про оновлення об'єктів, процесів та технологій;
- загальну характеристику системи дослідницьких підходів і методів;
- методи наукового пізнання;
- класифікацію методів наукового пізнання;
- технологію застосування нових методів, інструментів, апарату дослідження;
- методику збору та обробки наукового матеріалу;
- методику роботи з першоджерелами в бібліотеці, архіві, музеї, інформаційному центрі;
- способи досліджень та отримання результатів;

– загальні вимоги та правила бібліографічного списку; призначення і структура складання бібліографічного списку використаної літератури;

- правила цитування та посилання на використані джерела;
- критерії визначення якості наукової інформації;
- базові комунікаційні канали доступу до наукової інформації;
- принципи наукової організації праці;
- структуру наукової теорії та її складові;
- закони формальної логіки;
- вимоги до наукових публікацій та ін.

Вміння, що детермінують наукову компетентність викладача ВНЗ. На думку О. Онуфрієвої, для забезпечення високого теоретичного й методичного рівня науково-дослідної роботи викладачі також повинні засвоїти такі вміння [4]:

- 1) виявлення прихованих зв'язків та закономірностей;
- 2) знаходження нового у явищах, що спостерігаються;
- 3) правильне вживання існуючих наукових понять, використання загальноприйнятої термінології, чіткий опис фактів та явищ;
- 4) групування споріднених факторів за їх суттєвими ознаками згідно із загальнонауковими правилами;
- 5) ведення системного аналізу факторів і явищ;
- 6) передбачення можливих змін досліджуваних процесів, тенденцій розвитку.

Отже, викладач ВНЗ повинен **уміти**:

- аналізувати основну наукову та методичну літературу, уважно опрацьовувати науково-методичні журнали;
- забезпечувати зв'язки науково-дослідної роботи з навчально-виховним процесом сучасних ВНЗ;
- об'єктивно оцінювати певні ситуації та процеси;
- стежити за розвитком науки за кордоном;
- здійснювати фундаментальні, теоретичні, експериментальні прикладні дослідження у певній галузі науки згідно з планами навчального закладу;
- здійснювати творчий пошук для розробки нових теоретичних концепцій, ефективних методик і освітніх технологій;
- планувати і управляти часом підготовки дисертації, формулювати мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, формувати структуру і розробляти технологічну карту дослідження;

- володіти основами методології та методики наукових досліджень;
- обирати методологічну основу дослідження;
- розробляти та застосовувати методики наукових та прикладних досліджень;
- використовувати кількісні та якісні методи дослідження;
- обґрунтовувати вибір методів і методик для розв’язання дослідницької проблеми, реалізації мети та вирішення задач дослідження;
- давати порівняльну характеристику основних наукових методів та методології;
- збирати емпіричні дані, проводити обробку та інтерпретацію емпіричних даних;
- здійснювати системно-комплексний підхід до наукового дослідження;
- проводити критичний аналіз різних інформаційних джерел конкретних освітніх, наукових та професійних текстів у сфері обраної спеціальності;
- виявляти теоретичні та практичні проблеми, а також дискусійні питання у сфері конкретних освітніх, наукових та професійних текстів;
- шукати власні шляхи вирішення проблеми, проводити критичний аналіз власних матеріалів, генерувати власні нові ідеї, приймати обґрунтовані рішення;
- виділяти протиріччя й невирішені раніше задачі, проблеми або їх частини, формулювати та експериментально перевіряти наукові гіпотези;
- виявляти позитивні моменти та слабкі сторони в наукових концепціях;
- аналізувати результати дослідження та надавати рекомендації щодо практичного використання;
- упроваджувати результати наукових напрацювань у практику, навчально-виховний процес вищої школи, а також у різні галузі науки і освіти;
- експериментально перевіряти доцільність запровадження у власну практику педагогічних новацій;
- створювати нові знання через оригінальні дослідження, якість яких відповідає національному та світовому рівням;

- проникати в сутність процесу, що вивчається, будувати наукові гіпотези; проводити експерименти, робити висновки і узагальнення;
- спостерігати явища і збирати факти;
- встановлювати міжпредметні зв'язки;
- реалізовувати вимоги до написання, оформлення та захисту дисертації;
- готувати аналітичні, дослідницькі й навчально-наукові роботи в певній галузі;
- оформляти та представляти результати дослідницьких та інноваційних процесів;
- оформлювати таблиці, малюнки та інший графічний матеріал;
- оформлювати структурні елементи дисертації у вигляді рукопису, автореферат дисертації;
- ефективно використовувати систему комунікаційних каналів доступу до наукової інформації;
- брати участь у науковій дискусії;
- представляти результат дослідження на наукових конференціях та семінарах;
- ефективно організувати власну наукову діяльність;
- здійснювати підготовку кадрів вищої кваліфікації;
- залучати студентів (курсантів, слухачів) до науково-дослідної роботи;
- готувати наукову статтю та ін.

Навички, що детермінують наукову компетентність викладача ВНЗ: перцептивні, інтелектуальні, рухові та змішані (технологічні, поведінкові, життєдіяльнісні, комунікативні).

Звичка здійснювати науковий пошук, критично ставитися до наукових результатів, наукових надбань.

Професійно важливі якості, що детермінують наукову компетентність викладача ВНЗ:

а) *інтелектуальні* – гнучкість, проникливість, прогностичність, допитливість, рефлексивність, розсудливість, допитливість, кмітливість, винахідливість та ін.;

б) *емоційно-вольові* – самоконтроль, самовладання, врівноваженість, терпимість, асертивність, організованість, толерантність до невизначеності, двозначності й складності; нонконформізм та ін.;

в) *моральні* – дисциплінованість, відповідальність, добросовісність, пунктуальність, чесність, надійність.

Наукові здібності викладача ВНЗ визначаються стійкими спеціальними інтересами до вивчення змісту певної галузі науки або людської діяльності. Провідними для наукової компетентності є розумові здібності особи.

Мотивація визначається у:

а) *потребі* викладача ВНЗ ставити інтелектуальні запитання, здійснювати дослідження;

б) *бажанні* отримувати нові знання;

в) *мотиві* викладача ВНЗ отримання наукових результатів та наукових досягнень.

Мотивація детермінована особистісною захопленістю певною проблемою, зацікавленістю її розв'язати, цільовою науковою установкою тощо.

Професійно-психологічна готовність – це настрій викладача ВНЗ на ефективну наукову діяльність.

Досвід здійснення наукових досліджень визначає напрям наукового пошуку. Досвід дозволяє найбільш глибоко та обмірковано ставитися до проблеми, що вивчається. Він надає можливості подивитися на проблему дослідження з різних боків та під різними кутами.

Наукова компетентність є важливим елементом педагогічної діяльності, оскільки завдяки їй у викладача удосконалюються й уточнюються знання у певній галузі та він «тримає руку на пульсі» наукових подій.

Тестові завдання

1. Навчальна компетентність – це:

а) здатність викладача навчати інших, тобто передавати власні знання, формувати уміння та навички у студентів (курсантів, слухачів);

б) здатність викладача навчати інших та навчатися;

в) здатність викладача структурно та ефективно застосовувати різноманітні методи та прийоми під час педагогічного процесу.

2. Організаційна компетентність – це:

а) здатність викладача здійснювати організаційну діяльність під час педагогічного процесу;

б) здатність викладача організовувати соціальну взаємодію під час педагогічного процесу;

в) здатність викладача організовувати власну педагогічну діяльність, навчальну та позанавчальну діяльність студентів (курсантів, слухачів).

Питання для самоконтролю

1. Надайте визначення дефініції «навчальна компетентність».
2. Надайте визначення дефініції «організаційна компетентність».
3. Надайте визначення дефініції «наукова компетентність».
4. Надайте визначення дефініції «методична компетентність».
5. Поясніть зміст професійно важливих якостей, які детермінують наукову компетентність.
6. Розкрийте сутність професійно важливих умінь, які детермінують наукову компетентність.
7. Розкрийте сутність професійно важливих умінь, які детермінують методичну компетентність.
8. Розкрийте сутність професійно важливих умінь, які детермінують навчальну компетентність.
9. Розкрийте сутність професійно важливих умінь, які детермінують організаційну компетентність.
10. Сутність наукової компетентності викладача ВНЗ.

Перелік тем науково-дослідних робіт

1. Напрями удосконалення методичної компетентності викладача ВНЗ.
2. Зміст складових різновидів наукової компетентності викладача ВНЗ.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.; Высшая школа, 1990. – 119 с.
2. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / К.: Знання, 2005.- 486 с.
3. Поліщук В.М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник / В. М. Поліщук. – Вид. 3-тє, виправ. – Суми : Університетська книга, 2010. – 352 с.

4. Онуфрієва О. Науково-дослідна робота як складова професійного зростання педагога-новатора // Імідж сучасного педагога: Розвиток управлінського потенціалу керівника. – 2006. – № 3-4 (62–63). – С. 17-21.

5. Цільмак О.М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика [Текст] : монографія / О. М. Цільмак . – Одеса: РВВ ОДУВС, 2011. – 432 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 384–431.

6. Цільмак О.М. Соціальна компетентність правоохоронців у контексті особистісно-соціально-діяльнісного компетентнісного підходу до навчання / О. М. Цільмак // Вища освіта України. – Дод. 1 до вип. 27, Т. II (35). – 2012. – Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – С. 357–363

7. Tsilmak O., Rostomova L. The main issues of the theory of competence. / O.Tsilmak, L.Rostomova // International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE» // III International Scientific and Practical Conference "Methodology of Modern Research" (March 29, 2017, Dubai, UAE) — № 4 (20), Vol.5, April 2017. – С.5-7

8. Исаева Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя: труды международной научно- практической Интернет-конференции [Преподаватель высшей школы в XXI веке] / Т.Е. Исаева. – Сб. 4. – Ростов-н/Д : Рост. гос. ун-т путей сообщения. – С. 15–21

9. Семенець Л.М. Педагогічна компетентність викладача як умова формування професійної компетентності майбутнього вчителя / Л.М. Семенець // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2010. – Вип. 53. – С. 183–186.

ГЛАВА 5.
ЗМІСТ СКЛАДОВИХ
ДОПОМІЖНИХ РІЗНОВИДІВ
ПЕДАГОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ

ГЛАВА 5.

ЗМІСТ СКЛАДОВИХ ДОПОМІЖНИХ РІЗНОВИДІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

5.1. Зміст складових інформаційно-технологічної компетентності

У Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» наголошується, що важливим завданням вітчизняної освіти, від успішності вирішення якого визначальною мірою залежатиме розвиток країни та її місце у світовій спільноті, є підготовка підростаючого покоління до життя і діяльності в умовах сучасного інформатизованого суспільства. Розв'язання поставленого завдання потребує комплексного підходу до інформатизації навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах і зумовлює нагальну потребу у високоосвічених педагогічних кадрах, спроможних ефективно використовувати потужний потенціал сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах професійної діяльності і здатних не тільки до використання, а й до активного створення інформаційного навчального середовища в освітньому закладі [1].

Основні положення інформаційно-технологічної компетентності у своїх працях розглядали: П.Р. Атутов, С.Я. Батишев, А.П. Беляєва, М.О. Жиделєв, Ю.Г. Осовський, С.А. Шапоринський та ін.

Інформаційно-технологічна компетентність – це здатність викладача застосовувати та використовувати новітні інноваційні інформаційні технології.

Розглянемо зміст складових, що детермінують інформаційно-технологічну компетентність викладача ВНЗ.

Знання. Викладач ВНЗ повинен знати:

- правові та економічні норми використання інформаційних ресурсів;
- технології, які необхідні для забезпечення процесу навчання і професійної підготовки майбутніх фахівців;
- технологію планування навчального заняття і послідовність процесу навчання;

- технологію підготовки наочних матеріалів, слайдів і інших навчальних ресурсів;
- технологію розробки навчальних ресурсів для самостійного навчання;
- технологію підготовки викладацьких ресурсів;
- технологію використання пакетів програмного забезпечення і технічних засобів;
- специфіку застосування новітніх освітніх технологій у вищій школі;
- сучасні інтерактивні методи навчання студентів (курсантів, слухачів);
- засоби універсальних інформаційних технологій (інтегрований пакет Microsoft Office: текстовий процесор Word, система підготовки презентацій Power Point; графічний редактор Paint);
- табличний процесор Excel пакету Microsoft Office та інструментальні педагогічні програмні засоби (універсальний конструктор уроків SMART NoteBook та ін.);
- інструментальні педагогічні програмні засоби телекомунікаційних технологій (пошукові системи Google, Meta, Yahoo, системи віддаленого голосового зв'язку - Google Talk, Skype, засоби швидкого «скачування» великих інформаційних масивів - Download Master, Flashget), інструментальні засоби створення Web-сторінок - Arachnophilia, Free Website).

Викладач ВНЗ повинен уміти:

- здійснювати пошук, відбір, зберігання інформації для її використання у професійній діяльності;
- застосовувати технічні засоби, які сприятимуть процесу навчання;
- готувати презентації та освітні ресурси;
- здійснювати підбір технічних засобів та програмного забезпечення, потрібних для навчання;
- користуватися різними інформаційно-пошуковими технологіями;
- опрацьовувати інформаційні джерела з метою ознайомлення з технологією і методикою організації навчання у ВНЗ України;
- здійснювати пошук інформації в мережі Інтернет і переносити її у власну комп'ютерну систему, а також розміщувати в Інтернеті власну інформацію;

- працювати з інформацією: як числами, так і текстами; розв’язувати якісні та кількісні задачі;
- використовувати інформаційні технології та програмне забезпечення в певній науковій галузі;
- здійснювати кількісний та якісний аналіз інформації;
- працювати з сучасними бібліографічними і реферативними базами даних, а також наукометричними платформами;
- здійснювати відбір технологій реалізації мети і завдань наукової діяльності;
- використовувати можливості інформаційно-пошукових систем, а також засобів масової інформації;
- використовувати діючі автоматизовані інформаційно-пошукові системи, банки даних для вирішення окремих завдань педагогічної діяльності;
- створювати власну колекцію інформаційно-комунікаційних технологій шляхом використання світових інформаційних ресурсів, що є у мережі Інтернет;
- створювати власну колекцію мультимедійних об’єктів і навчально-методичних матеріалів для ведення систематизованого Web-каталогу педагогічних сайтів і порталів, для створення і розміщення в Інтернет просторі власних сторінок, для вирішення завдань педагогічної діагностики, прогнозування та моніторингу навчального процесу, для здійснення експертизи педагогічних програмних засобів, для проведення педагогічних досліджень;
- готувати роздавальний матеріал;
- конструювати власний програмний продукт;
- реалізувати авторську методику навчання;
- автоматизувати процедуру тематичного контролю за допомогою засобів універсальних технологій та інструментальних програмних засобів, які розраховані на непрофесійного користувача інформаційних технологій (наприклад, засобів інтегрованого пакету Microsoft Office, програм-оболонки, автоматизованих систем оцінювання рівня навчальних досягнень студентів (курсантів, слухачів) тощо);
- створювати різноманітні дидактичні засоби та дидактичні ресурси за допомогою програмного інструментарію, нагромадження та опрацювання даних педагогічного спостереження і результатів педагогічної діагностики;

– здійснювати різні види індивідуальної та групової діяльності учнів із використанням комп'ютера, зокрема з включенням віддалених учасників;

– використовувати інформаційно-комунікаційні технології у процесі організації відео конференцій, дистанційних форм навчання;

– застосовувати інформаційно-комунікаційні технології у навчальній і дослідній діяльності;

– автоматизувати нагромадження і систематизацію даних, їх статистичне опрацювання, графічне відображення, підготовку матеріалів дослідження до публікації, їх якісне оформлення і презентацію;

– створювати електронні педагогічні ресурси та подавати їх у глобальних та локальних інформаційних мережах (у межах навчально-дослідної діяльності).

інформаційно-технологічну компетентність викладача ВНЗ детермінують такі **навички**, як:

– користування ПЕОМ для обробки та систематизації інформації;

– використання техніки та технологій в експериментальних дослідженнях;

– використання різноманітних засобів інформаційних і комунікаційних технологій в професійній діяльності.

У викладача ВНЗ повинні бути розвинуті **технологічні здібності** та **звичка** користуватися інформаційно-пошуковими системами.

Професійно важливі якості, які детермінують інформаційно-технологічну компетентність викладача ВНЗ: інтелектуальні, емоційно-вольові, комунікативні, моральні (дивись підрозділ 1.4).

Мотивація визначається у:

а) *бажання* викладача ВНЗ розширювати знання у галузі інформаційно-комунікаційних технологій;

б) *потребі* викладача ВНЗ самовдосконалюватися та розвивати власну інформаційно-технологічну компетентність;

г) *мотиви* викладача ВНЗ розширювати знання та удосконалювати уміння у галузі інформаційно-комунікаційних технологій.

Професійно-психологічна готовність – це настрой викладача ВНЗ на ефективний процес використання інформаційно-комунікаційних технологій для відбору та створення навчальних програм та їх вдосконалення.

Досвід реалізується через застосування телекомунікаційних та інформаційних технологій для автоматизації та удосконалення педагогічної діяльності.

Отже, сучасний викладач ВНЗ повинен бути добре обізнаним фахівцем у телекомунікаційних та інформаційних технологіях. Розвиток саме цих складових інформаційно-технологічної компетентності сприятиме осучасненню освітнього процесу.

5.2. Зміст складових творчої компетентності

Педагогічна діяльність є складним, багатфункціональним та творчим процесом. У зв'язку з цим у викладача ВНЗ повинна бути добре розвинута творча компетентність.

Творча компетентність – це здатність викладача ВНЗ вирішувати різноманітні завдання креативним шляхом.

Значну увагу проблемам розвитку творчої особистості приділяли такі вчені як А. Бергсон, Г. Воллес, К. Ізард, А. Маслоу, Л. Виготський, О. Пономарьов, С. Рубінштейн, І. Сумбаєв, О. Тихоміров, П. Якобсон, М. Ярошевський та ін. Основні положення творчої компетентності у своїх працях розглядали: С. Бондар, Т. Волобуєва, Ф. Гоноболін, О. Тутолмін, С. Яланська та ін.

Розглянемо зміст складових, що детермінують творчу компетентність викладача ВНЗ.

Знання. Викладач ВНЗ повинен знати:

- модель творчої особистості;
- методологічні засади педагогіки творчості;
- характеристику управління творчим розвитком особистості в навчально-виховному процесі;
- вимоги до організації творчої навчальної діяльності;
- закони та закономірності формування творчої особистості;
- закономірності розвитку та саморозвитку творчих можливостей в процесі виховання та навчання;
- закономірності створення психолого-педагогічних умов для прояву творчого потенціалу особистості в суспільно корисних та індивідуально значущих для неї видах життєдіяльності;
- особливості формування творчої особистості в навчально-виховному процесі;

– методи та прийоми стимулювання творчої активності та ін.

Викладач ВНЗ повинен уміти:

- аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне;
- фантазувати;
- виявляти креативність під час підготовки до навчальних занять, а також під час проведення різних форм навчальних занять;
- висувати гіпотези;
- генерувати та впроваджувати нестандартні ідеї;
- просувати принципово нові ідеї;
- бачити протиріччя;
- переносити знання та вміння у нові ситуації;
- відмовитися від нав'язливих консервативних ідей;
- долати інертність мислення;
- бачити різноманітні зв'язки та залежності;
- адекватно реагувати на потребу запровадження нових підходів;
- бути відкритим до усього нового;
- відхилятися від звичайних схем вирішення певних завдань та розв'язання певних ситуацій;
- естетично сприймати дійсність;
- виявляти інтерес до усього нового;
- раціонально та продуктивно модернізувати зміст, форми, методи і засоби навчально-виховного процесу;
- розвивати творчі здібності і таланти студентів (курсантів, слухачів);
- комплексно та варіативно використовувати в педагогічній діяльності усю сукупність теоретичних знань і практичних умінь;
- знаходити різноманітні варіанти шляхів вирішення певної проблеми;
- здійснювати систематичний самоаналіз професійної діяльності, науково-дослідної роботи з творчого узагальнення власного досвіду і досвіду своїх колег;
- здійснювати оригінальне конструювання навчально-виховного процесу та ін.

У викладача ВНЗ повинні бути розвинуті такі **навички** (перцептивні, інтелектуальні, технологічні) та **творчі здібності**, які виявляються через створення викладачем креативних, оригінальних та нестандартних продуктів педагогічної діяльності. Вони надають

можливість викладачеві зацікавити студентів (курсантів, слухачів) предметом або темою, що викладається.

У викладача ВНЗ повинна бути розвинута **звичка** підходити до вирішення будь-яких проблем з різних сторін, творчо та нестандартно.

Творчу компетентність викладача ВНЗ детермінують такі **професійно важливі якості**, як: креативність, прогностичність, гнучкість, мобільність, допитливість, ініціативність, сміливість, розсудливість, самостійність; наполегливість, оригінальність, ентузіазм тощо.

Мотивація визначається у:

а) *бажанні* викладача ВНЗ долати інертність та ригідність мислення у процесі здійснення педагогічних функцій;

б) *потребі* викладача ВНЗ творчо підходити до будь-якої проблеми, досягти найбільшої результативності в конкретних умовах своєї педагогічної праці;

г) *мотиви* викладача ВНЗ різнобічно розглядати будь-які питання.

Професійно-психологічна готовність – це настрой викладача ВНЗ на креативне вирішення різноманітних завдань, які виникають під час педагогічної діяльності; на творчу педагогічну працю. Вона визначає те, наскільки особа готова до творчості в умовах багатовимірності і альтернативності сучасної педагогічної культури.

Досвід викладача ВНЗ визначається у мобільності долаття інертності мислення, у розгляді проблеми з різних кутів та у креативному її розв'язанні чи вирішенні. Він визначає наскільки особа володіє специфічними «мовами» різних видів творчої діяльності.

Творча компетентність є доволі важливою для педагогічної діяльності. Недаремно у педагогічних вузах вивчають таку навчальну дисципліну як «Педагогіка творчості». Авторитетним та цікавим буде той педагог, який до кожної форми навчання обирає нестандартні способи, засоби, методи та прийоми викладання.

5.3. Зміст складових екологічної компетентності

Екологічна безпека суспільства тісно пов'язана з рівнем освіченості, культури та вихованості його людей. На міжнародному рівні постала проблема розширення, вдосконалення і модернізації всієї системи екологічної освіти і виховання на принципах

безперервності, системності і систематичності; переходу від споживацького, антропоцентричного підходу до вивчення природи до екоцентристського, усвідомлення цінності природи та своєї відповідальності за стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей [2].

Екологічна компетентність – це здатність викладача ВНЗ застосовувати екологічні знання та досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей.

Екологічна компетентність особистості та її розвиток є предметом низки психолого-педагогічних досліджень українських науковців (О. Гуренко, О. Колонькової, Л. Лук'янової, О. Максимович, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, А. Хрипунової, С. Шмалей) та російських (А. Макоєдової, Д. Єрмакова, А. Нестерової, О. Рогової). Розглянемо зміст складових, що детермінують екологічну компетентність викладача ВНЗ. Отже:

Знання. Викладач ВНЗ повинен знати:

- способи буття особистості у гармонії із природним світом;
- зв'язки у системі «людина – суспільство – природа» (система уявлень, понять, закономірностей, що є відображенням філософських, технічних, правових і моральних аспектів екології у їх розвитку);
- способи екологічної діяльності особистості у природному середовищі;
- принципи організації та функціонування екосистем, що визначають якість навколишнього середовища, виробництва та здоров'я людини;
- правила екологічно безпечної поведінки й діяльності у професійній та побутовій сферах;
- чинники довкілля, які впливають на живі організми та їх угруповання;
- екологічні проблеми місцевого рівня;
- загальні закони функціонування екосистем різного ієрархічного рівня;
- економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища;
- сучасний тип еколого-економічного розвитку української та світової економіки;
- природно-ресурсний потенціал України та інших країн;
- засади збалансованого (сталого) розвитку суспільства;

– основні наслідки демографічного вибуху та науково-технічної революції та ін.

Викладач ВНЗ повинен **уміти**:

- нести відповідальність за наслідки власної діяльності в довкіллі;
- будувати гармонійні відносини з природним і штучним середовищем проживання і своїм соціальним оточенням;
- демонструвати норми екологічно грамотної поведінки;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки екологічних проблем;
- моделювати і прогнозувати розвиток природного середовища під впливом антропогенної діяльності;
- прогнозувати екологічні наслідки власної діяльності;
- протистояти проявленню екологічного вандалізму у професійній праці, у повсякденному житті та соціальній діяльності;
- використовувати природні ресурси із урахуванням здатності природи до самовідновлення;
- збалансовувати екологічні можливості і потреби нинішнього та наступних поколінь та ін.

У викладача ВНЗ повинні бути розвинуті **навички** екологічно грамотної поведінки у природному середовищі; **здібності** ощадливого ставлення до навколишнього середовища та **звичка** природодоцільно діяти.

Екологічну викладача ВНЗ компетентність викладача ВНЗ обумовлюють такі групи **професійно важливих якостей**, як: інтелектуальні, емоційно-вольові, соціальноспрямовані, лідерські, комунікативні, моральні (дивись підрозділ 1.4).

Мотивація визначається у:

а) *бажанні* викладача ВНЗ будувати гармонійні відносини з природним і штучним середовищем проживання і своїм соціальним оточенням;

б) *потребі* викладача ВНЗ взаємодіяти з довкіллям на підставі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної та побутової діяльності;

г) *мотиві* викладача ВНЗ природодоцільно діяти.

Професійно-психологічна готовність – це настрій викладача ВНЗ на екологічно грамотну поведінку у природному середовищі.

Таким чином, екологічна компетентність викладача ВНЗ надасть можливості формувати у студентів (курсантів, слухачів) екологічну культуру поведінки у природному середовищі.

Тестові завдання

1. Інформаційно-технологічна компетентність – це:

- а) здатність викладача вільно володіти комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням для підготовки до педагогічного процесу;
- б) здатність викладача застосовувати та використовувати новітні інноваційні інформаційні технології;
- в) здатність викладача ВНЗ вирішувати різноманітні завдання за допомогою ПЕОМ.

2. Творча компетентність – це:

- а) здатність викладача ВНЗ вирішувати різноманітні завдання креативним шляхом;
- б) здатність викладача ВНЗ творчо застосовувати різноманітні засоби, методи та прийоми педагогічної діяльності;
- в) здатність викладача ВНЗ бути творчою особистістю.

Питання для самоконтролю

1. Надайте визначення дефініції «творча компетентність».
2. Надайте визначення дефініції «екологічна компетентність».
3. Надайте визначення дефініції «інформаційно-технологічна компетентність».
4. Розкрийте зміст складових, які детермінують творчу компетентність викладача ВНЗ.
5. Розкрийте зміст складових, які детермінують екологічну компетентність викладача ВНЗ.
6. Розкрийте зміст складових, які детермінують інформаційно-технологічну компетентність викладача ВНЗ.
7. Назвіть перелік професійно важливих якостей, які детермінують інформаційно-технологічну компетентність викладача ВНЗ.
8. Назвіть перелік професійно важливих якостей, які детермінують екологічну компетентність викладача ВНЗ.

Перелік тем науково-дослідних робіт

1. Зміст складових стратегічно-тактичної компетентності викладача ВНЗ.
2. Зміст складових екологічної компетентності викладача ВНЗ.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Яциніна Н. О. Сутність інформаційної компетенції майбутнього вчителя / Н. О. Яциніна // Теорія та методика виховання: зб. наук. праць / за ред. члена-кор. АПН України Г. В. Троцько. – Х.: ОВС, 2004. – Вип. 13. – С. 151- 156. – 0,38 авт. арк.
2. Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університетів. Автореф. дис. .. канд.. пед. наук: 13.00.07. –К., 2007. – 20 с.
3. Анисимов О.С., Глазачев, С.Н. Модельные аспекты формирования экологической культуры личности // Вестн. Гос. ун-та управления. – 2011– № 16. – С. 4–9.
4. Анисимов О.С., Глазачев С.Н. Экологическая культура: восхождение к духу. Поиски духовно-нравственных оснований коррекции образования и культуры. – 2005. – М. : Изд-во МГОПУ им. М.А. Шолохова.
5. Глазачева А.О., Гагарин А.В., Глазачев С. Н. Экологическая компетентность будущего специалиста в пространстве дизайн-образования : учеб. пособие. – 2011. – М. : Изд-во МГГУ им. М.А. Шолохова.
6. Драгайцев О. І. Складові професійної компетентності майбутнього вчителя в світлі компетентнісного підходу в освіті / О. І. Драгайцев // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 145 – С. 25–28.

ПІСЛЯМОВА

На сучасному етапі реформування вищої освіти постає актуальне питання підготовки компетентних викладачів для вищої школи. Тому перехід на особистісно-соціально-діяльнісний компетентнісний підхід до навчання є важливою умовою та стратегічним завданням реформування системи вищої освіти в Україні.

Процес підготовки фахівців для вищих навчальних закладів повинен поступово реформуватися з метою набуття здобувачами належних видів і підвидів компетентностей, що сприятиме їх здатності успішно діяти в педагогічній сфері, а також цілеспрямованому саморозвитку. Для цього треба вирішити такі завдання: визначити перелік видів і підвидів компетентностей, які повинні бути сформовані у викладача ВНЗ; розробити компетентнісну модель фахівця вищої школи та побудувати ідеальний, оптимальний та мінімальний компетентнісний профіль підготовки; удосконалити нормативно-правове регулювання діяльності та підготовку фахівців у ВНЗ; запровадити високоефективні форми, методи та прийоми розвитку особистісної спроможності кваліфіковано здійснювати педагогічну діяльність.

Існуюча система підготовки фахівців не повною мірою відповідає вимогам сьогодення, заснована на діяльнісному підході до навчання та здійснюється у двох взаємозалежних напрямках – теоретичному й практичному. Одним із ефективніших напрямів реформування вищої освіти є особистісно-соціально-діяльнісний компетентнісний підхід до навчання, метою якого є розвиток і формування у здобувачів вищої освіти професійно-психологічної готовності та здатності ефективно, продуктивно, компетентно та кваліфіковано виконувати професійні, соціальні і життєдіяльнісні функції на основі набутих ними знань, умінь, навичок та практичного досвіду. Для цього треба більше уваги приділяти практичному навчанню у напрямку розвитку особистісної, соціальної та діяльнісної ключових компетентностей.

Компетентність викладача ВНЗ слід розглядати за рівнями, обсягом, функціями, формою прояву й ступенем сформованості вмінь,

типами (особистісна, соціальна та діяльнісна), видами та підвидами. Педагогічна компетентність є різновидом діяльнісної ключової компетентності. До її складу входять такі основні підвиди як навчальна, організаційна, методична та наукова, а також допоміжні підвиди – інформаційно-технологічна, творча та екологічна.

Педагогічна компетентність детермінована й обумовлена такими взаємопов'язаними типами особистісної ключової компетентності як аутопсихологічна, загальнокультурна, здоров'язберігаюча, а також соціальної ключової компетентності – психологічна, комунікативна, конфліктологічна та управлінська.

Підручник «Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу» підготовлено відповідно до вимог компетентнісного підходу та з урахуванням усіх необхідних різновидів компетентностей з Карти компетентностей викладача ВНЗ.

У ньому викладено основні складові різноманітних різновидів компетентності через структурний опис змісту професійно важливих знань, умінь, навичок, звичок, якостей, здібностей, мотивації, світогляду, професійно-психологічної готовності та досвіду. Матеріал підручника дозволить сформувати у здобувачів освітньо-наукового рівня «доктор філософії» практичні уявлення стосовно компетентнісного профілю викладача ВНЗ.

Підручник «Педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу» буде корисним аспірантам, педагогічним та науково-педагогічним працівникам ВНЗ.

**Компетентність
педагога є вагомим
чинником якості
вищої освіти**

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Асертивність	(від англ. «assertion») – здатність людини відстоювати власну точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини.
Аутопсихологічна компетентність	– це здатність особи до пізнання себе (свого образу «Я») шляхом самоспостереження, самодіагностики, адекватної самооцінки та самоусвідомлення.
Екологічна компетентність	– це здатність особи застосовувати екологічні знання та досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей.
Економічна компетентність	– це здатність особи раціонально використовувати матеріальні, фінансові, людські та власні ресурси на основі сукупності певних практично спрямованих знань.
Екстероцептивна компетентність	– це здатність особи сприймати, розуміти та приймати інших людей.
Екстеропсихічна компетентність	– це здатність особи ефективно здійснювати особистісну, соціальну й професійну взаємодію, вирішувати завдання різноманітної психологічної складності, знаходити шляхи вирішення складних, конфліктних і екстремальних ситуацій тощо.
Емпатія	(від англ. «empathy», грец. «patho» – співпереживання) – здатність співпереживати, розуміти почуття, психічні стани та ставлення іншої особи.
Досвід	– практично апробовані особою знання, уміння та навички.
Загальнокультурна компетентність	– це здатність особистості дотримуватися певних загальноприйнятих правил та норм культури поведінки.
Здібності	– це індивідуально-своєрідні властивості та особливості психіки, які дозволяють за мінімальних силових, енергетичних і часових затрат забезпечити швидкість,

	результативність та якість виконання педагогічної діяльності.
Ігрова компетентність	– це здатність особи до певних видів ігрової діяльності на основі набутих знань властивостей та особливостей предметів, суб'єктів та об'єктів та ігрових умінь і навичок.
Інформаційно-технологічна компетентність	– це здатність викладача застосовувати та використовувати новітні інноваційні інформаційні технології.
Ключові компетентності	– це інтегральні базові характеристики якості навчання особистості.
Конфліктологічна компетентність	– це здатність викладача розв'язувати конфлікти, що виникають під час педагогічної діяльності та у повсякденному житті.
Конгруентність	(від лат. «congruens», «-ntis» - співрозмірний, відповідний) – це відповідність слів, думок, вчинків один одному.
Комунікативна компетентність	– це здатність особи обирати і технологічно ефективно застосувати адекватний спосіб усного та письмового спілкування.
Компетенція	– це коло повноважень будь-якої організації, установи чи особи, яка володіє певними знаннями й може ефективно використовувати їх на практиці.
Компетентний	– це той, хто здатний високопрофесійно діяти.
Компетентності	– це певні конструкти, що визначають спрямованість різновидів компетентної особи.
Компетентність	– це здатність особистості кваліфіковано виконувати певний різновид діяльності.
Медіація	(від англ. «mediation» – посередництво) – вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту [42].

Метод	(від грец. «Μέθοδος» - шлях дослідження або пізнання, від «μετά-» + «ὁδός» «шлях») – це: 1) систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити для того, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети; 2) спосіб пізнання, дослідження або практичного здійснення алгоритму дій під час педагогічного процесу.
Методична компетентність	– це здатність викладача структурно та ефективно застосовувати різноманітні методи та прийоми під час педагогічної діяльності.
Навички	– це сформовані автоматизовані інстинктоподібні дії, що реалізуються на рівні несвідомого контролю.
Навчальна компетентність	– це здатність викладача навчати інших, тобто передавати власні знання, формувати уміння та навички у студентів (курсантів, слухачів), а також здатність навчатися, тобто удосконалювати свій професійний рівень.
Наукова компетентність	– це здатність особи досліджувати, аналізувати, систематизувати, уточнювати, визначати, описувати та упроваджувати наукові винаходи на основі глибоких удосконалених знань, умінь та навичок.
Організаційна компетентність	– це здатність особи організовувати власну педагогічну діяльність, навчальну та позанавчальну діяльність студентів (курсантів, слухачів).
Педагогічна компетентність	– це здатність особи грамотно, раціонально, продуктивно та ефективно здійснювати педагогічну діяльність.
Перцепція	(від лат. perceptio – сприйняття) – це чуттєве сприйняття зовнішніх предметів.
Політична компетентність	– це здатність співвідносити свої інтереси з інтересами суспільства; усвідомлення державної політики, її прийняття або неприйняття, знання символів держави (герб, прапор, гімн), націленість на вдосконалення і

	розвиток суспільства на принципах гуманізму, свободи і демократії; досвід суспільно-корисної громадської діяльності; наявність певної життєвої позиції і внутрішньої готовності до її реалізації.
Прогнозування	(від грец. «πρόγνωσις» - знання наперед) – це передбачення імовірного минулого для ефективного встановлення фактичних даних та імовірного майбутнього для припущення ходу подій, дій, настання імовірних явищ і процесів.
Професійно-психологічна готовність	– це настрой, налаштування особи на певний процес, дію, діяльність або бездіяльність.
Професійно важливі якості	– це інтегральні структурні компоненти характеру особистості, що є умовою для якісного, ефективного та результативного процесу виконання професійної діяльності.
Професійна компетентність	– це здатність особи високоефективно здійснювати професійну діяльність.
Прийом	– це шляхи реалізації методів у конкретно обумовлених випадках та умовах досудового розслідування кримінального провадження.
Психологічна компетентність	– це здатність викладача ВНЗ під час педагогічного процесу психологічно грамотно, раціонально, продуктивно та ефективно будувати та реалізовувати соціальну взаємодію.
Рольова компетентність	– це здатність особистості вирішувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою або її засобами.
	Світогляд – це сукупність поглядів та уявлень про світ і місце в ньому людини, про сенс життя, про діяльність тощо. Він визначає ставлення особи до різноманітних явищ дійсності, її життєву позицію та ціннісні орієнтації.
Складові, які детермінують педагогічну	– це взаємозалежні та взаємообумовлені між собою професійно важливі: знання, уміння, навички, звички, якості, здібності, мотивація,

компетентність	світогляд, професійно-психологічна готовність та досвід.
Стратегія	(від грец. «strategia»; «stratos» - військо і «ago» - веду) – це модель дій, набір правил і прийомів, за допомогою яких досягають довгострокових цілей.
Стратегічно-тактична компетентність	– це здатність особи враховувати зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на діяльність, – планувати, розробляти, прогнозувати, координувати, керувати та вдосконалювати її на основі набутих знань, умінь та навичок.
Тактика	(від дав. грец. «тактікί» («taktike») – мистецтво шикування) – це сукупність прийомів і способів виконання конкретних завдань.
Творча компетентність	– це здатність особи вирішувати різноманітні завдання креативним шляхом.
Толерантність	(від лат. «tolerantia» – терпіння) – це здатність особи сприймати без агресії будь-який провокуючий подразник (негативну подію, дію, вірування, соціальні настановлення, світогляд, особливості поведінки та способу життя інших тощо).
Трудова компетентність	– це здатність особи до певного виду трудової діяльності.
Уміння	– це здатність особи виконувати певні дії або діяльність на основі здобутих знань та сформованих навичок.
Управлінська компетентність	– це здатність особи висококваліфіковано та ефективно керувати та управляти під час педагогічного процесу.
Фасилітація	(від англ. facilitate – допомагати, полегшувати, сприяти) – це організація фасилітатором процесу колективного розв'язання проблем у групі.

АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

І	Інформаційно-технологічна компетентність	24, 91, 99, 102, 103
М	Методична компетентність	18, 26, 28, 78-81, 88, 102, 104
Н	Навчальна компетентність	19, 23, 26, 28, 74-78, 88, 101, 104
	Наукова компетентність	19, 26-28, 84-88, 102, 104
О	Організаційна компетентність	18, 26, 28, 81-83, 88, 101, 104
П	Педагогічна компетентність	7, 19, 26, 27, 32, 60, 101, 102, 105
Т	Творча компетентність	26, 94-97, 99, 102, 106
Е	Екологічна компетентність	25, 97-99, 102, 106

БІБЛОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыты философско-методического анализа [Текст] / А. Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4. – С. 19 – 27.
2. Анисимов О.С., Глазачев С.Н. Модельные аспекты формирования экологической культуры личности // Вестн. Гос. ун-та управления. – 2011. – № 16. – С. 4–9.
3. Анисимов О.С., Глазачев С.Н. Экологическая культура: восхождение к духу. Поиски духовно-нравственных оснований коррекции образования и культуры. – 2005. – М. : Изд-во МГОПУ им. М.А. Шолохова.
4. Акмеология [Текст] : учебник / под общ. ред. А. А. Деркача. – М. : РАГС, 2002. – 650 с.
5. Балл Г.А. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти [Електронний ресурс] / Г. А. Балл // Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень і перспективи : зб. наук. праць. – К., 2003. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://georgyball.narod.ru/Culture_of_person-2003.doc . – Назва з екрана.
6. Баловсяк Н.В. Концепція визначення структури інформаційної компетентності фахівця [Текст] / Н. В. Баловсяк // Інформаційні технології в освіті : матеріали Всеукр. наук.-практич. конф., (Мелітополь, 24 – 26 травня 2006 р.). – Мелітополь, 2006. – С. 4 – 5.
7. Баныкина С.В. Конфликтологическая компетентность педагога / С. В. Баныкина. – Астрахань, 1997. – 169 с.
8. Бахмат Н.В. Формування фахової компетентності майбутнього інженера-педагога [Електронний ресурс] / Н. В. Бахмат. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: http://socium.sitecity.ru/lttext_1704204515.phtml?p_ident=lttext_1704204515.p_2204223551. – Назва з екрану.
9. Безрукова В.С. Словарь нового педагогического мышления. [Текст] / В.С. Безрукова. – Екатеринбург : Альтернативная педагогика, 1996. – 96 с.

10. Братищенко І. В. Впровадження здоров'язбережних технологій у навчальному закладі. – /Електронний ресурс./ – 2012. – Режим доступу <http://teacherjournal.com.ua/>

11. Введение в практическую социальную психологию (под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой).,- М.: “Смысл”, - 1996

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.

13. Воронін Д.Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті / Д. Є. Воронін // Педагогіка, психологія та медико-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2006. – № 2. – С. 25-28. Ганзен В.А. Системные описания в психологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 175 с.

14. Глазачева А.О., Гагарин А.В., Глазачев С.Н. Экологическая компетентность будущего специалиста в пространстве дизайн-образования : учеб. пособие. – 2011. – М. : Изд-во МГГУ им. М.А. Шолохова.

15. Гоноболин. Ф. Н. Психология. – Из-во «Просвещение», М., 1973. – 240 с.

16. Государственные образовательные стандарты в системе общего образования : теория и практика [Текст] / [под ред. В. С. Леднева, Н. Д. Никандрова, М. В. Рыжакова]. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2002. – 384 с.

17. Горностай П.П. Рольова компетентність як умова гармонійності життєвого світу особистості [Електронний ресурс] / П. П. Горностай // Психологічні перспективи. – 2004. – Вип. 6. – С. 23 – 35. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://users.iptelecom.net.ua/~p_gorn/publ38.html. – Назва з екрану.

18. Демин В.А. Профессиональная компетентность специалиста : понятия и виды [Текст] / В. А. Демин // Мониторинг образовательного процесса. – 2000. – № 4. – С. 35.

19. Життєва компетентність особистості [Текст] : наук.-метод. посіб. / [за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен]. – К. : Богдан, 2003. – 520 с.

20. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растянников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении. – М., 1990

21. Жуков Ю.М. Диагностика и развитие коммуникативной компетентности в общении [Текст] / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 104 с
22. Журавлев В.И. Основы педагогической конфликтологии. Учебник. – М. : Российское педагогическое агентство, 1995. – 184 с.
23. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – 5. – С. 34 – 42.
24. Ефимова Е.Е. Формирование конфликтной компетентности будущего учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е.Е. Ефимова. – Волгоград, 2001. – 189 с. Боголюбов Л. Н. Базовые социальные компетенции в курсе обществоведения [Текст] / Л. Н. Боголюбов // Преподавание истории и обществознания в школе. – 2002. – № 9.
25. Калька Н., Макаренко С. Здоров'язберігаючі компетенції педагога в умовах сучасного освітнього простору. Укр. наук. журн. «Освіта регіону». – № 4. – 2013.
26. Карпова Л.Г. Педагогіка і психологія формування творчої особистості [Електронний ресурс] / Л. Г. Карпова // Становлення концептуальності вчителя на основі акмеологічного підходу : зб. наук. праць КПУ ЗОПУ. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://sites.zhu.edu.ua/create_creatives/45.ukr.html. – Назва з екрана.
27. Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий (под ред. Е.С. Кузьмина и В.Е. Семенова). - Л.: Лениздат., - 1987
28. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи [Текст] / [заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
29. Краевский В.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах [Текст] / В.В. Краевский, А.В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3 – 10.
30. Крижанская Ю.С., Третьяков В.П. Грамматика общения.,- Л.,- 1990
31. Кузьмина Н. В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся [Текст] / Н. В. Кузьмина // Вопросы психологии. – 1984. – № 1. – С. 20 – 27.
32. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.

33. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / К.: Знання, 2005.- 486 с.

34. Литвинова С.Г. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності вчителів-предметників [Електронний ресурс] / С.Г. Литвинова. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em5/content/08lsgtso.htm>. – Назва з екрана.

35. Ломакина Г.Р. Педагогическая компетентность и компетенция: проблемы терминологии [Текст] // Педагогическое мастерство: материалы Междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2012 г.). – М.: Буки-Веди, 2012. – С. 276-279.

36. Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: Диагностика и развитие/ М.И. Лукьянова. – М.: Сфера, 2004. – 144с

37. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство : з точки зору соціального біхевіориста : пер. з англ. [Текст] / Джордж Г. Мід. – К. : Укр. центр духовної культури, 2000. – 374 с.

38. Митчик О., Сапожник О. Етапи формування здоров'язбережувальної компетенції в студентів вищих навчальних закладів / Олександр Митчик, Олена Сапожник // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць.– 2011. – №. 3 (15). – С.75-79

39. Митина Е. П. Здоровьесберегающие технологии сегодня и завтра / Е. П. Митина // Начальная школа. – 2006. – № 6. – С. 56-59.

40. Ожегов С. И. Словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 13-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1981. – 847 с.

41. Онуфрієва О. Науково-дослідна робота як складова професійного зростання педагога-новатора // Імідж сучасного педагога: Розвиток управлінського потенціалу керівника. – 2006. – № 3-4 (62–63). – С. 17-21.

42. Оржеховська В.М. Педагогіка здорового способу життя / В. Оржеховська // Шлях освіти. – 2004. – № 7. – С. 11-12. 8. Пищулин В. Г. Модель выпускника университета / В. Г. Пищулин // Педагогика. – 2002. – № 9. – С. 22-27.

43. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования [Текст] /

Б. Оскарссон // Оценка качества профессионального образования. Доклад 5. – М., 2001. – С. 43.

44. Основы конструктивного общения. Хрестоматия. Составители: Т.Г. Григорьева, Т.П. Усольцева. Изд: “Совершенство”.- М., - 1997

45. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. / С.С. Пальчевський. – К.: Каравела, 2007. – 576 с.

46. Пов'якель Н.І. Психологія вирішення педагогічних конфліктів / Н. Пов'якель. – Київ : Шкільний світ, 2008. – 128 с.

47. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн [Текст] / О.І. Пометун. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16 – 26.

48. Поліщук В.М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник / В.М. Поліщук. – Вид. 3-тє, виправ. – Суми : Університетська книга, 2010. – 352 с.

49. Пугачев В.П. Руководство персоналом организации [Текст] / В.П. Пугачев. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 279 с.

50. Равен Дж. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация [Текст] : пер. с англ. / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

51. Рижак Л. В. Освіта як доминанта суспільного поступу в Україні [Текст] : зб. наук. праць (третій випуск), підготовлений за дослідницькою програмою кафедри філософії “Громадянське суспільство як здійснення свободи” / Л.В. Рижак ; [за ред. Анатолія Карася]. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 280 с.

52. Самсонова Н. В. Конфликтологическая компетентность специалиста / Н. В. Самсонова // Вуз-XXI и культура. – Казань, 2000. – С. 37–40.

53. Стратегия модернизации содержания общего образования. [Текст]: материалы для разработки документов по обновлению общего образования / под ред. А. А. Пинского. – М. : Мир книги, 2001. – 95 с.

54. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалистов [Текст] / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20 – 26.

55. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Сов. энциклопедия : ОГИЗ, 1935 – 1940. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru/dict/ushakov/article/ushakov/16-4/us3103508.htm>. – Название с экрана.

56. Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університетів. Автореф. дис. .. канд.. пед. наук: 13.00.07. –К., 2007. – 20 с.

57. Фенчак Л. М. Формування здоров'язберігаючих компетентностей майбутніх учителів початкових класів як важливої складової їх професійної підготовки. Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – № 20(231), 4. IV. – 2011.

58. Хасан Б. И. Психотехника конфликта и конфликтная компетентность / Б. И. Хасан. – Красноярск, 1996. – 99 с.

59. Хуторской А. В. Общепредметное содержание образовательных стандартов. Проект «Стандарт общего образования» [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской. – М., 2002. – Электрон. дан. (1 файл). – Режим доступа : <http://khutorskoy.ru/books/bibliography.htm>. – Название с экрана.

60. Цільмак О.М. Напрямки модернізації та реформування сучасної системи вищої освіти України / О. М. Цільмак // Освіта і правоохоронна діяльність в ОВС. – 2012. – №3 – С.74–81

61. Цільмак О.М. Основні положення особистісно-соціально-діяльнісного компетентнісного підходу до навчання / О. М. Цільмак // Acta Universitatis Pontica Euxinus: медународный научный журнал. / Специальный выпуск: Материалы VII міжнар.наук.–практ. конф. (Болгария, Варна, Украина, Днепропетровск, 3–10 июня 2011 г.) – Державний інститут підготовки та перепідготовки кадрів промисловості. – Дніпропетровськ: ДІППК, 2011. – в 3-х томах. – Т.1, – С.479–482

62. Цільмак О. М. Теоретико-методологічні засади особистісно-соціально-діяльнісного компетентнісного підходу до навчання працівників ОВС / О. М. Цільмак // Кадровий вісник. – 2011. – № 1 (1). – С. 67–79

63. Цільмак О.М. Особистісні життєдіяльнісні установки та їх психологічна характеристика. / О. М. Цільмак // Вища освіта України. – Дод. 2 до № 3, Т. VIII (33). – 2011. – Тематичний випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – С. 373–374

64. Цільмак О.М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика [Текст] : монографія / О.М. Цільмак . – Одеса: РВВ ОДУВС, 2011. – 432 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 384–431.

65. Цільмак О.М. Компетентністний професіогенез / О.М. Цільмак // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2009. – №2 (22) – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tipp/2009_2/%D1%81ilmak.pdf – Назва з екрану
66. Цільмак О.М. Складові комунікативної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України / О.М. Цільмак // Причорноморські психологічні студії. – 2017. – № 2. – С.111-119
67. Цільмак О.М. Зміст складових соціально-психологічної компетентності слідчих органів досудового розслідування Національної поліції. / О.М. Цільмак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2017. – № 2. – С.111-119
68. Цільмак О.М. Професійна компетентність медіатора у галузі відновного правосуддя / О.М. Цільмак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – № 4. – С. 63-65
69. Шишов С. Е. Компетентностный подход к образованию как необходимость [Текст] / С. Е. Шишов, И. Н. Агапов // Мир образования – образование в мире. – 2001. – № 4. – С. 8 – 19.
70. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования [Текст] / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30 – 34.
71. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования в школе [Текст] / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 320 с.
72. Яциніна Н. О. Сутність інформаційної компетенції майбутнього вчителя / Н. О. Яциніна // Теорія та методика виховання: зб. наук. праць / за ред. члена-кор. АПН України Г. В. Троцько. – Х.: ОВС, 2004. – Вип. 13. – С. 151- 156. – 0,38 авт. арк.
73. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program [Electronic resource] / OECD (Draft). – Electronic data (1 file). – Mode of access : http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/aims/literacy/FrameworksAssessment_Scott.pdf. – Title from the screen.
74. Havighurst R. History of developmental psychology : socialization and personality development through lifespan [Text] / R. Havighurst //

Lifespan developmental psychology : personality and socialization / eds. : P. B. Baltes & Schaie. – N. Y.: Academic press., 1973. - P. 3 – 24.

75. Higher Education in the Twenty-first Century : Vision and Action. Summary of the working document [Electronic resource]. – Paris : UNESCO, 1998. – Electronic data (1 file). – Mode of access : <http://www.unesco.org/education/educprog/wche>. – Title from the screen.

76. Projects on Competencies in the OECD Context : analysis of theoretical and Conceptual Foundations [Electronic resource] / Laura H. Salganik, S. Dominique, U. Moser , J. Konstant. – Electronic data (1 file). – Mode of access : <http://www.sinergi.ru/> Глобализация DswMedia/doc558.doc. – Title from the screen.

77. Tsilmak O., Rostomova L. Personal instructions for students on the phenomenon of child cruelty / O.Tsilmak, L. Rostomova // Sciences of Europe. – 2016. – № 4(4). – C.66-68

78. Tsilmak O., Rostomova L. The main issues of the theory of competence. / O.Tsilmak, L.Rostomova // International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE» // III International Scientific and Practical Conference "Methodology of Modern Research" (March 29, 2017, Dubai, UAE) — № 4(20), Vol.5, April 2017. – C.5-7

Навчальне видання

Цільмак Олена Миколаївна

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

Підручник